

Poštnina plačana v gotovini.

MISEL IN DELO

KULTURNA IN
SOCIALNA REVILJA

V S E B I N A

Zdravega zrna je treba // Ivan Hribar:
Stjepan Radić in Antonín Švehla // Dr. S. Ba-
jič: Osnovni problemi delovnega prava //
Dr. B. Vrčon: V Društvu narodov ali izven
njega?

O B Z O R N I K

† Dr. K. Koderman // Letošnji kongresi: a) Prav-
niški kongres (S. B.) // b) Profesorski kongres
(L.—P.) // c) Zdravniški kongres (Zalokar) //
Delo kongresa nacionalne omladine (S.) // Posle-
dice ekonomskega propadanja inteligence (Z.) //
Dr. L. Marković, «Jugoslovenska država i hrvatsko
pitanje (1914—1929)» (Z.) // Češkoslovaški parlament
in intelektualci // Knjižno poročilo // Drobtine

* L. II *] *

L J U B L J A N A 1 9 3 5

Misel in delo izhaja vsak mesec 1. številka - november 1935

Redakcija zaključena 8. novembra 1935

Naročnina stane za vse leto 60 Din, za pol leta 30 Din, za četrt leta 15 Din. Posamezna številka 6 Din, dvojna 12 Din

Uredništvo in uprava v Ljubljani na Gosposvetski c. 4/l.
Poštočerkovni račun: 16.602

*

Revijo ureja uredniški odbor: dr. Stojan Bajlč, dr. Lavo Čermelj,
dr. Stanislav Š. Lapajne in dr. Alojz Zalokar

Izdaja in zalaga

Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih starešin „NASTA“
v Ljubljani r. z. z. o. z. (Predstavnik dr. Alojz Zalokar)

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani (Predstavnik Miroslav Ambrožič)

Drobtine

Nevarna slovenska čakavština. Slovenec iz severne Istre je ponudil uredništvu nekega slovenskega časopisa poročilo o Slovencih v severni Istri, ki so čakavci. Članek ni izšel. Seveda to je nevarna stvar: moglo bi se zdeti, da ni meje med Slovenci in Hrvati; meja pa baje mora biti, zakaj brez nje se ne more čisto Slovenstvo braniti in ne politika «delati».

Namen univerze v fašistični Italiji. Ob otvoritvi novega univerzitetnega mesta v Rimu je Mussolini bodril prisotne visokošolce z besedami: «Vi boste napravili iz te univerze, kakor iz vseh italijanskih univerz, torišče, utrdbo, trdnjavo duha in orožja, ki združena zagotavljata zmago.»

Močne besede. Čitali smo, da je nekoč neki beli vojskovodja govoril svojim črnim nasprotnikom takole: «Prihajam v imenu velikega človeka, ki more poslati sem toliko strojev, da bodo zamračili nebo. Mogel bi poslati sem stroje, ki bi pojedli vaše planine. Prinesel bo pa tudi mir in civilizacijo.»

Blagodati vojne. Znani futurist Marinetti je izdal zopet nov proglas, v katerem povečuje treskanje topov in razcvetajoče se granate sredi polja, pa pomladitev moža-vojaka in posledice za ženo. Marinetti je star 55 let in se je takoj javil k vojakom.

Laž. Istotam čitamo: «Po vsaki laži bi morali skrbno zabeleževati vse posledice, ki izvirajo iz nje. Laž izmakne iz resnične slike drobec in ga zamenja z napačnim. Slika se razvija, živi. V nji se premika resnični drobec v svojo smer, lažni pa bi izpreminjal sliko po svoje. Čez nekaj časa je lažna slika že zelo različna od prave. Če nočete, da vam svet razkrinka laž, morate skrbno negovati ves njen razvoj. Registratura vam bo neznosno naraščala. Nazadnje se vam bo vse podrlo.»

(Nadaljevanje na 3. strani)

Z D R A V E G A Z R N A J E T R E B A

Robustno zbadljivi izlivi jeze v pesmicah slovenskih protestantskih piscev so pripravljali tla verskemu in cerkvenemu preporodu, «soneti jeze» so v sedemdesetih letih razganjali politično meglo, novele jeze so v predvojnih letih čistile rodoljubno ozračje in danes nam jezni eseji in jezne kritike skušajo pokazati pot v obljubljeni dežel.

Jeza je že marsikaj dobrega ustvarila, pa tudi marsikaj dobrega uničila. Iz nje lahko zrastejo velika dejanja, lahko pa iz nje izvirajo tudi razdejanja. «Slepa» jeza je razdorna prvina človekovega bistva, «sveta» jeza je tvoren motor človekovega udejstvovanja. Jeze se je danes nagromadilo v vseh srcih; srečavamo jo v privatnem življenju, kjer določa čustvena razmerja med očeti in sinovi, med prijatelji in sosedi, med gospodarji in delavci, vidimo jo v mnogih pojavih javnega življenja, kjer daje ton razpravam, ustvarja stranke in pokrete, druži in spaja ter razdvaja in razbija. Naša doba je ena izmed onih, v katerih je jeza s svojimi sorodnicami in svakinjami iz mnogolične družine človeških strasti zagospodarila nad privatnim in javnim življenjem.

Gospodstvo jeze in drugih strasti je očito. Odveč bi bilo navajati zglede, ki bi pokazali, kako se v jezi in strasteh razbijajo prijateljski krožki, ustanavljajo opozicionalne skupine, omogočajo nemogoče resolucije intelektualnih delavcev, razkrajajo umetnine, uničujejo dobrine. Važno pa bi bilo, ko bi mogli spoznati, koliko je v vseh izlivih jeze in strasti svetega, tvornega, koliko je prenapeta čustvenost sposobna, da na koncu koncev vendarle ustvari neko harmonijo, neko novo, v sebi zaokroženo formo sožitja za napredek. Dobro bi bilo, ko bi mogli dognati, koliko bodo politične jeze in strasti zmogle napeljati razne toke v zdrav političen pravec. Zadovoljni bi bili, če bi mogli ugotoviti, da iz žolčnosti naše literature in umetnosti vznikajo umotvori.

Koliko je v današnji literarni jezi tvornega, ni tako težavno presoditi. Poznavalci trdijo, da je literarno in drugo kulturno delo po vojni in posebej še v zadnjih letih zelo povprečno, včasih celo globoko podpovprečno. Tudi v slovenski književni tvornosti da nedostaja širokih pogledov in umetniških navdahnjenj. To da jasno dokazuje dejstvo, da se je izvirno delo popolnoma umaknilo poplavi prevodne literature. Kar je še spretnega v stilu, se izživlja v predelavanju umetnin, ki so jih ustvarila prejšnja pokolenja, ali pa se uporablja in izrablja v dnevnih borbah za socialne pravice in za dekoracijo politične opozicionalnosti. «Svete» jeze, ki bi mogla sublimirati nacionalno, socialno in občečloveško trpljenje v vekovne umotvore, take jeze ni. Iz čuvstveno razklanih, v svoji notranjosti razdejanih duš se ne morejo porajati dela, ki bi utešila hrepenenje po lepem.

Kljub jezi, zagrenjenosti, razžaljenosti pa se gorje tistih, ki «med dobi dve postavila jih je usoda» (Stritar), skuša rešiti v zatočišče, ki obeta varnost za vsakega, ki se čuti oslabiljenega in omajanega. Če notranja neskladnost čuvstev in strasti ne dovoljuje, da bi se ustvarila harmonična tekma med ljubeznijo in sovraštvom, med tistimi človeškimi prvinskimi lastnostmi, iz katerih se naposled vedno rodi pozitivna življenjska vrednota, potem je treba iskati pomoči drugje.

Literarni krogi se prisiljeno izživljajo v nekih ideologijah, ki jih označuje mogočna gospodovalnost nad duhom in telesom. To so ideologije, ki jih imenujemo na splošno fašistične. Najmočnejša in najprivlačnejša, četudi najstarejša je marksistična ideologija. V njenem okrilju se kaj radi zbirajo slovenski literarni delavci, tam se počutijo duhovno varne. Na drugi strani pa se velik del literatov po brezuspešnih puntarskih poskusih vrača v duhovno varstvo, ki jim ga nudi Cerkev. Oboji zakrivajo svoj poraz z zastavo demokracije.

D drugega rešilnega izhoda skoro ni. Fin de siecle, svetovna vojna, lažna povojna prosperiteta in sedanja huda splošna kriza niso gredice, na katerih bi se lahko razvijale harmonično zaokrožene, ustaljene, krepke in odporne osebnosti. V teh razmerah je življenje le izjemoma skovalo osebnosti, da pojejo kakor bron. Ogromna večina se je skvarila in se neenakomerno, neuravnove-

šeno razvila. Razjedajoče razpoke se kažejo v značajih mož, ki naj bi vodili kulturo in politiko, in karakterni razcepljenost je med onimi, ki naj bi tem možem kot enakim med enakimi omogočali, da strnejo narodne sile v pravo smer. Tu v posamezni osebnosti koreninijo naše težave in stiske, duhovne in materialne, kulturne in politične. Prirodno je, da iščemo opore v trdnih ideologijah in v jakih osebnostih. Literati so postavili kašipot in so sami krenili po poti, ki se jim zdi prava.

Proti fašizmu tega ali onega izvora se oglašajo miselnost, ki trdi, da je tudi v naših razmerah mogoče ozdravljenje edino v demokraciji. Sklicuje se na one narode, ki kljub hudim časom uspevajo pod demokratičnimi režimi, in vzbujajo spomine na one lepe čase, ko je cvetela evropska kultura pod solncem demokracije. Vsi ti zagovorniki demokracije, kolikor niso namenoma demagoški ali jih ne vodijo ugodne politične možnosti, pozabljajo, da demokracija ni solnce, ki samo iz sebe črpa svojo moč, ampak da je demokracija oblika, katere moč in sijaj izhajata iz naroda samega, iz danih narodovih sposobnosti, nagnjenj, čuvstvovanj, tradicij. Nemogoče je, da bi demokracija bila zdrava, če niso zdravi oni narodovi elementi, iz katerih naj bi zajemala moč in zdravje. Primarna je vsebina narodove duše. Če je ta vsebina dobra in zdrava, bo tudi demokratična oblika lepa. Danes pa je duša razdvojena in išče avtoritativnega vodstva, kakor nam kaže zgled tistih krogov, ki veljajo za glasnike narodnega razpoloženja.

V naši državi smo imeli z idealnimi volilnimi zakoni zagotovljeno demokracijo. Prinesla pa nam ni tistega, kar smo vsi od nje pričakovali, ker ni imela odkod črpati zdrave vsebine. Ostala je papirnata oblika, katero so napolnile nezdrave strasti. Psihološko razpoloženje ljudske duše, kakor se nam zrcali iz vseh pojavov narodnega življenja, političnih in kulturnih, ter historične skušnje iz polpreteklosti učijo, da se more le iz harmonično razvitih duš izklesati zdrava demokracija. Trenotno je položaj tak, da se ljudski in intelektualni krogi nagibajo k fašizmu in da kličejo po avtoritarnih voditeljih in duhovnem vodstvu. Demokracija in fašizem sta dva ekstrema. Zdrava klasična demokracija je nemogoča, fašizem je v svojem bistvu nezdrav.

Ivan Hribar:

STJEPAN RADIĆ IN ANTONIN ŠVEHLA

Donesek k naši politični zgodovini poslednjih let.

Živahna razgibanost, ki je nastala po nepričakovanih izpremembah vlad, izpodbodla je politične konjunkturaliste, katerih imamo v Jugoslaviji več ko potreba, da poizkusijo pristaviti svoje lončke k onim zanetenim strankarskim ognjem, pri katerih imajo upanje, da se jim najgotoveje skuha užitna politična juha. In tako je eden le-teh prišel na misel, da bo za Slovence najbolje, ako se tesno naslonijo na Hrvatsko seljačko stranko. Bržkone se je pri tem zanašal, da v tej zvezi zasveti tudi njegova politična luč. Z očmi, uprtimi v Zagreb, kjer se vedno najdejo ljudje, ki se jim laskajo bizantinske domislice, proglasil je kar meni nič tebi nič, da je bil pokojni Stjepan Radić največji kmečki državnik.

Na Hrvatskem je res ljudi, ki malikujejo Radića. Prav dvomljivo pa je, če to malikovalstvo izvira iz prepričanja. To tembolj, ker so temu malikovalstvu vdani epigoni onih bivših političnih organizacij, ki so v dopredvojnem času znale hrvatsvo spretno izrabljati v svoje sebične namene, dočim so nasproti oblastnikom v Budimpešti bile za čudo popustljive. Od teh ljudi čuli smo iz politično taktičnih razlogov često slavospeve na Radića; ni pa še nikomur padlo v glavo, da bi ga bil proglasil za državnika. Šele slovenskemu konjunkturalistu je bilo to pridržano. To mi daje povod, da v poučilo jugoslovanske politične javnosti priobčim nekaj črtic, ki bi bilo iz javnih ozirrov škoda, ko bi se zanje ne izvedelo.

Stjepan Radić je bil leta 1918. član Narodnega Vjeća v Zagrebu. Dela te za zgodovino naše države tako važne institucije udeleževal se je živahno. Zlasti je — menda zato, ker je zgovornost smatral za svojo prav posebno dobro lastnost — pridno posegal v razprave in ga na dnevnem redu skoroda ni bilo predmeta, pri katerem bi se ne bil oglasil k besedi. Zaradi odsotnosti predsednika dr. Antona Korošca vodil je seje Narodnega Vjeća alternativno s svojim tovarišem dr. Antetom Pavelićem podpredsednik Svetozar Pribičević. Le-ta ni mogel prikriti neke razdraženosti do Radića, tako celo, da mu je vidno nerad dajal besedo in da je včasih nevljudno posegal v njegova izvajanja.

Tej animoznosti je menda tudi pripisati, da po 1. decembru 1918 Stjepanu Radiću ni pripadla nikaka vidna vloga. Svetozar Pribičević je z vplivom, ki ga je takrat splošno užival, znal povzročiti, da je bil impetuozni in ambiciozni vodja takrat še skromne Hrvatske seljačke stranke potisnjen čisto v stran.

Da je moralo to izzvati v njem, v katerem je kar kipelo željá po javnem udejstvovanju, roditi silen odpor, je umljivo. Zlasti še, ko je — ubog ko cerkvena miš — videl, kako so drugi člani Narodnega Vjeca v novi državi zavzeli vplivne položaje z zavidno gmotno podlago in je njegov protivnik Pribičević postal minister notranjih zadev. — Stjepan Radić ni bil mož, ki bi bil kaj tacega mirno prenesel. Od narave obdarjen s fenomenalnim spominom, nabral si je s čtivom najboljših socioloških del obilne duševne zaklade, katere je ob uporabi družega svojega naravnega daru, zgovornosti, znal prav spretno izkoristiti.

In šel je med ljudstvo, kateremu se je bil že preje približal s tem, da se je — dobro vedoč, kaj bo najbolj vnemalo — v svojih agitacijskih govorih z vso silo spravil nad «pokvarjeno gospodo». In ta «pokvarjena gospoda» je sedaj dobila vodstvo države v roke! Kaj je bilo torej naravnejega, ko da je začel v govorjeni in pisani besedi srdit boj proti vladi «pokvarjene gospode».

Stjepan Radić ni bil človek trdnih načel in skrbnih preudarkov. Zato je bil v stanu prehajati iz ene skrajnosti v drugo: navduševati se na primer sedaj za ruskega carja, kmalu na to pa za avstrijskega cesarja. Ni se torej čuditi, da je svoj boj proti vladi, v kateri je Svetozar Pribičević imel pretežen vpliv, raztegnil na boj proti državi sami. To se je najeklatantneje pokazalo tedaj, ko je začel agitacijo za republikanstvo in za moskovski boljševizem in je hotel Hrvatsko seljačko stranko spraviti v najtesnejšo zvezo z njim. Da je to pomenilo takšno krvavo revolucijo pri nas, kakršna je takrat še divjala v Rusiji, si ali ni bil v svesti ali pa se zato ni zmenil.

Ko se je to zgodilo v «Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev», bilo je poslanstvo te kraljevine že dobro zasidrano med bratovskim češkoslovaškim narodom v Pragi. Na številne recepcije so v njegove reprezentativne prostore na Velkopřevorském náměstí prihajali mnogoštevilni prijatelji naših treh narodov, združenih v eno državo. Med temi so bili tudi pripadniki rodoljubnega in časti vrednega meščanskega sorodstva Stjepana Radića. Ne da sem se kedaj kakorkoli le od daleč dotaknil Radićevega početja, dobil sem iz njihove srede same nepričakovano zagotovilo, da tega početja ne odobravajo, da se zanje sramujejo, ga najostreje obsojajo in da tudi Radića samega o tem ne puščajo v nikakem dvomu. Povedano mi je bilo to z besedami, ki za duševno uravnovešenost Radićevo niso bile prav nič laskave. Zame, ki sem Radićevo demagoštvo od daleč s skrbjo opazoval, bila so to priznanja njegovega rodoljubnega sorodstva jako zanimiva in poučna, vendar pa

nisem smatral za potrebno, da jih vzamem za predmet svojega uradnega poslovanja.

Drugače pa je bilo, ko je ista zadeva prišla po drugi poti do mene. Kot poslanik «Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev» obiskoval sem često odlične javne delavce Češkoslovaške republike. Tako sem tudi večkrat zahajal h genijalnemu voditelje Češke agrarne stranke Antonínu Švehli v njegovo pisarno na Havličkovem náměstí. Ob nekem takem obisku vpraša me Švehla, če imam kaka uradna poročila glede Stjepana Radića. Ko mu odgovorim, da ne, pravi mi, da se naša vlada brani dati mu vizum za potovanje v Češkoslovaško republiko, in dostavi, da tega postopka ne more pojmiti, češ da bi vlada morala srečna biti, ako se ga reši, in dostavi doslovno: «Kajti to, kar sedaj uganja, je veleizdajalstvo nad državo.»

Ko na to pripomnim, da se vlada bržkone boji, da Radić iz Češkoslovaške republike ne uide v Moskvo, pravi mi Švehla, da bi mož res utegnil imeti tako namero, da pa pred vsem želi priti v Prago, kjer ima svoje sorodstvo, in pa zato, da se oglasi pri njem. «Midva sva namreč», je nadaljeval, «v takem prijateljskem razmerju, da v sedanjem svojem razstrojenem stanju gotovo potrebuje mojega sveta in tolažbe. In po tem, kar mu bom rekel, se bo ravnal. Radić je razburljive narave, toda meni ne bo zameril niti mi ugovarjal, če mu rečem, da je tepec ali celo osel. Vsakega drugega bi hotel zaradi česa takega raztrgati. Prosim, pišite svoji vladi, naj mu da vizum za Češkoslovaško. Jaz prevzamem poroštvo, da pride v Prago in da tu tudi ostane.»

V nadaljnjem pogovoru je moj duhoviti sobesednik obžaloval, da se ob nastalih novih razmerah Radića ni prav nič upoštevalo. Ko sem jaz na to pripomnil, da je temu utegnila biti vzrok znana Radićeva nestalnost in nenačelnost, odgovoril je Švehla, da je to res njegova slaba stran, zaradi katere bi morebiti na kakem odgovornem javnem položaju ne bil povsem na mestu. — «Toda,» tako je menil, «Radić ima sam o sebi visoko mnenje in ne pozna odpuščanja. Zato je bilo pričakovati, da se bo zaradi svojega prezira hotel maščevati. Nič pa ni bilo lagljega, ko z modrim upoštevanjem te verjetnosti odvzeti mu povod zanjo. Kako lahko bi se ga bilo na primer poslalo na državne stroške proučevati v tujino — recimo na Dansko — tamošnje napredno narodno gospodarstvo. Res da bi bilo to nekaj stalo, a zaposlen bi bil za daljšo dobo zunaj domovine in bi ne bil mogel doma delati zgage. Po povratku bil bi napisal obsežno knjigo, čije vsebina bi bila po vsej verjetnosti do dveh tretjin neporabna. Pa če bi bila porabna le tretjina, bi bil

trošek njegovega poslanja v zvezi s prej izraženim razlogom vendarle opravičljiv.»

O tem zanimivem pogovoru z uvaževanim češkim veljakom poročal sem seveda še istega dne Ministrstvu inostranih del v Beligrad in priporočil sem, naj bi Stjepanu Radiću bilo dano dovoljenje za potovanje v Češkoslovaško republiko. Ker dolgo ni bilo nikakega odgovora na to moje poročilo, brzojavil sem, da pričakujem rešitve svojega poročila. Tudi sedaj je sledil molk.

Približno mesec dni po tem svojem razgovoru z Antoninom Švehlo sestanem se z njim zopet. Bil je vidno užaljen, da se v Belem gradu niso ozirali na njegovo željo. Radić je namreč svoje politično «kotrmelce»* — tako se je izrazil Švehla — prekuceval dalje in to, ker je znal pridobivati čedalje več sledbenikov, na očitno škodo bratovske jugoslovanske države. Naglašal je, da je skrajni čas, privedi ga k spoznanju, kako škodljivo je njegovo delo, in ponudil se je, da — pod pogojem, ako mu vlada Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev pro forma izrazi to željo — na lastne stroške potuje v Zagreb, da spravi Radića k pameti. Zagotavljal je pri tem, da je uspeha gotov.

Poročal sem zopet v Beligrad in priporočal sem nujno, naj mi vlada brzojavno izrazi željo po prihodu Švehlinem v Zagreb. Iz Belega grada zopet ni bilo odziva. Čez nekaj dni na to ponovim svojo željo brzojavno. Ker je tudi to ostalo brez uspeha, odločim se odpotovati v državno prestolnico.

Tu izvem v ministrstvu inostranih del, da so vsa moja poročila in vsi moji rešitveni pogoni bili odstopljeni ministru za notranje zadeve Svetozarju Pribičeviću v pristojno rešitev. Brž odhitim v Kosovsko ulico, kjer je bilo takrat Ministrstvo za notranje zadeve, in se javim pri Pribičeviću. Kakšno pa je bilo moje začudenje in razočaranje, ko mi gospod minister, ko mu omenim, kaj me je privedlo iz Prage k njemu, oblastno odgovori: «Z Radićem opravimo že sami in nam ni potreba nikake tuje pomoči.»

In tako je tudi bilo. Še predno sem dobronamernemu češkemu simpatizerju mogel sporočiti, kaj sem v Belem gradu opravil, izvedel je iz novin, da je vlada Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev dala Radića zapreti in mu je naprtla tožbo zaradi žaljenja Veličanstva in zaradi njegovega državi škodljivega rovarjenja. Obsojen na zapor, presedel je dosojeno mu število mesecev v ječi sodnega stola v Zagrebu kot odličen gost, ki zaradi stika z

* Kozelce.

zunanostjo ni trpel nikakega nedostatka, se je smel svobodno izprehajati po vsem prostornem poslopju in obiskovati jetnike vseh vrst. Zaradi teh obiskov so mnogi teh jetnikov kasneje postali njegovi najboljši priganjači. Ječo je Radíć zapustil z avreolo mučenika. Ta avreola zasijala je še bolj, ko je bil kasneje po Pribičevićevih metodah zopet zaprt in je v Petrinjski ulici št. 12 moral presedeti nad šest mesecev. Naravna posledica tega je bila, da je njegova veljava ponarastla in da so mu prve volitve po tem prinesle večjo zmago, kakor je sam pričakoval. Vse nadaljnje je znano. Odvrgetel je svoj republikanski plašč, prišel k spoznanju, da ima država Kralja «seljaškega rodu», in splezal je v vlado. Doba njegovega sodelovanja v ministrskem svetu smela bi se imenovati «doba vesélega vladanja». Saj se je soglasje v važnih vprašanjih večkrat dosegalo ob čašah rujnega vinca na soarejah ali pa v znani gostilnici na Savskem pristanišču. Končno je moral zaradi prevelike pripovedovanjateljnosti iz vlade in je začel — sedaj zvezan s Pribičevićem! — ljut in neizprosni boj proti njej. Bil je ravno na dobri poti, da dovede svojo politiko ad absurdum, ko so v rokah pobesnelega srbskega fanatika počili v Narodni skupščini revolverski strelji, katerih eden se je zadel ob nit njegovega življenja tako, da se je predčasno pretrgala. S tem je ne samo rešen bil vseh nasledkov političnega poloma, temveč je celo k mučeniški avreoli prišla še mučeniška krona in narod, iz katerega je izšel, ga je s kraljevskimi častmi spremil k večnemu počitku.

Kdo ve, če Stjepan Radíć ne bi še danes živel, ko bi bilo Antonínu Švehli omogočeno takrat, ko si je to želel, priti z njim v stike. Švehla mi je tudi res zameril, da mu tega nisem izposloval. Priznati moram, da sem to sam prav živo obžaloval, ker sem bil trdno prepričan, da se na njegove obljube morem popolnoma zanesti. Kakor so stvari takrat stale, bil bi mu mogel ustreči le, ko bi se bil mimo ministrstva obrnil do Kralja. Da tega nisem storil, imel sem tehten razlog. Ko sem leta 1918. bil prvič sprejet v avdijenci, zagotavljal me je knez Regent, da hoče po izgledu svojega Očeta biti strogo ustaven vladar. Tega zagotovila sem se spomnil in zdelo se mi je, da bi grešil tudi proti svojemu boljšemu prepričanju, ko bi poizkušal omajati ta Kraljev načelno tako važen namen, če tudi v zadevi podrejenega pomena.

Iz istega razloga sem tudi leta 1928., od zelo merodajne strani povabljen, naj podam svoje mnenje, kako bi se dala ozdraviti po onih usodnih streljih v Narodni skupščini nastala k r i z a d r ž a v e — v svoji spomenici do Krone odsvetoval vsak državni udar in priporočil primerno ustavno rešitev. — To pa spada v drugo poglavje.

Dr. Stojan Bajič:

OSNOVNI PROBLEMI DELOVNEGA PRAVA

Nastopno predavanje na univerzi kralja Aleksandra I. v Ljubljani
dne 5. novembra 1935.

Ko sem izbiral snov za nastopno predavanje, sem bil v nemajhni zadregi. Če bi hotel slediti ustaljeni tradiciji, po kateri naj novi docent obravnava kako posebno zanimivo ali važno snov svoje stroke in pokaže novo rešitev, bi mogel izbirati med neštetimi neobdelanimi vprašanji našega domačega delovnega prava: mikavna naloga, pa naj bi se odločil, recimo, za kako vprašanje iz kolektivnopogodbene prava, iz prava o delavskih in nameščenskih zaupnikih ali pa za kako grajanskopravno vprašanje, izvirajoče iz socialnega zavarovanja. Vendar sem se odločil za nekaj drugega. Kot docent, ki mi je dana težavna, a častna naloga, da uvedem na naše pravne fakultete delovno pravo kot samostojno pravno panogo, si moram zastaviti širšo, težavnejšo in tudi hvalnejšo nalogo: hočem očrtati in obenem opravičiti delovno pravo kot samostojno pravno disciplino — še več: pokazati hočem vrhu tega veliko važnost delovnega prava ne samo za pravno vedo, marveč tudi njegovo izredno, lahko rečem celo usodno vlogo v sedanjem sklopu prilik, ko je področje delovnega prava torišče naporov, ki stremijo za preureditvijo človeške družbe.

I.

Priznanje kakega področja pravne vede za samostojno disciplino ni samo stvar tradicije, zaokroženosti ali celo obsežnosti dotične snovi: za to se zahteva njegova notranja enotnost, svojevrstnost nasproti ostalim skupinam pravnih pravil, samosvoj razvoj spričo samoniklosti njegovih razvojnih stremljenj in naposled, dasi ne v zadnji vrsti, važnost, ki jo disciplina očituje, ko jo vrednotimo nasproti interesom ljudske zajednice.

Delovno pravo ureja službeno razmerje najprej kot razmerje med dvema, v tem razmerju neposredno prizadetima osebama, med službodavcem in službojemnikom. Ne da bi se ob tej priliki spuščali v ugotavljanje dokaj sporne definicije delovnega prava, ki je po mnenju nekaterih (Kaskel, Hueck, Nipperdey) stanovsko pravo delavcev in nameščencev, po drugih (Richter) pa pravo, ki obravnava človeško delo kot fizikalen pojav, se najbolj približamo stvarnemu spoznanju tega pojava, če si osvojimo (po Jacobiju) mnenje, da obsega delovno pravo tista pravna pravila,

ki urejajo pretežno časovno odrejeno vršenje odvisnega dela (to je službovanje) za drugega na osnovi pogodbe, vključivši vse izvedene pojave tega primarnega razmerja.

Ovisno človeško delo, ki je bitnost službenega razmerja in potemtakem prvenstven predmet delovnega prava, je na sodobni razvojni stopnji prava pogodbeno zasnovano, zasebnopravno razmerje med dvema osebama, fizične vsekakor na službojemnikovi strani; ustanovitvena oblika je nadomestila prejšnjo na rodbinskih odnosih (tako še danes zadruga), javnopravnih temeljih (suženjstvo, tlačanstvo) ter korporativnem načelu (cehovsko obrtništvo) osnovano ureditev. Niti po tem temelju niti po predmetu, namreč po odvisnem delu, ki je bodisi oblikovanje gmotnega sveta, bodisi ravnanje med osebami izven tega, ni službeno razmerje v pravu povsem svojevrsten pojav, ker urejajo tudi druga pravna pravila razmerja oseb med seboj (osebno pravo) ter njihove odnose glede na gmotni svet (imovinsko pravo). V vsakem obligacijskem razmerju je prizadet človek, ki ga zadene dolžni dare, facere, praestare. Vendar je med temi ustanovami, ki redoma celo dovoljujejo, da izvrši dolžno dajatev ali storitev druga oseba, in pa med službenim razmerjem, na osnovi katerega je individualno določena oseba — in nihče drug namesto nje (prim. § 210 obrtnega zakona) — dolžna dejstvovati, tolikšna kolikostna razlika glede osebne prizadetosti pogodbenikov, in to zgolj enega izmed oseb, namreč službojemnika, da daje ta lastnost službenemu razmerju nasproti ostalim pogodbeno ustanovljenim razmerjem povsem izjemen značaj. Kajti delo, ki ga obljubi vršiti službojemnik, ni neka stvarna, zgolj imovinska dajatev, ni blago, s katerim se trguje, marveč je trajnejše, ker pretežno časovno določeno udejstvovanje njegove osebnosti v prid drugemu, kakor ta razpolaga, torej v trajnejši podreditvi. Ta podreditev je tehničnega in gospodarsko-pridobitnega značaja. Službojemnik se uvrsti v obrat in dela v njem po službodavčevih navodilih. Udeležen pa je — večjidel samo posredno — tudi na gospodarskem uspevanju podjetja, saj je uspešnost obratovanja temeljni službodavčev nagib za zaposlitev službojemnika, donosnost podjetja pa dejanski vir za kritje njegovega zaslužka. Ker je osebnost službojemnika ena in nedeljiva, je vsa prizadeta navzlic mejam, ki jih ustanovita stranki za službodavčev poseg z medsebojno pogodbo in ki jih določa tudi pravni red sam (n. pr. časovna zaščita). S službeno pogodbo ustanovljena o d v i s n o s t ni samo tista, ki izvira neposredno iz vsebine službene pogodbe in iz dolžnosti, ki jih ustanavlja, n. pr. da mora človek drugemu človeku tretjino ali pa polovico dne svojega življenja posve-

titi svoje umske in fizične sile in jih po njegovih navodilih in v njegovo korist trošiti. Vpliv službenega razmerja sega usodno preko te prvenstvene vsebine službenega razmerja v vse ostalo službojemnikovo osebno, duhovno in gmotno življenje. Ta sekundarna odvisnost je posebno močna spričo tega, da službodavec prosto izbira in zato lahko menja službojemnike; tudi jim pretežno po svoji volji določa plačilo za delo. Le redka zakonska določila ščitijo službojemnika v tem oziru, ne glede na to, da je ta zaščita, dokler jo uveljavlja država samo na zahtevo službojemnika, dejansko odvisna od volje službodavca, ki more navadno na kaj kratek rok razvezati vsako službeno razmerje. Dokler ni urejena posebna odpovedna zaščita zoper take odpovedi, je službojemnik brez uspešne zaščite.

Službena pogodba je bila kot konsenzualna, nominatna pogodba sestavni del imovinskega, obligacijskega prava, v isti vrsti n. pr. z najemno pogodbo, kakršne vrste se je neredko smatrala tudi službena pogodba; saj govori celo naš zakon o zavarovanju delavcev (§ 5) o delavcih kot o tistih, ki dajejo svojo telesno ali duševno moč v najem. Vendar je ves razvoj modernega delovnega prava borba zoper zgolj imovinsko, obligacijskopravno pojmovanje za to, naj se upošteva in prizna v tem, nasproti ostalim obligacijskim razmerjem svojevrstnem odnosu, osebno zavezanca. Tako se je osvobodilo delovno pravo v marsikateri točki od povsem obligacijskega pojmovanja službenega razmerja. To nam dokazuje n. pr. priznavanje zaslužka službojemniku tudi za primer, ko ne vrši pogodbene dolžnosti (bolezen ali drug važen osebni razlog po § 219 o. z., dopust, sprečenost zbog okolnosti na službodavčevi strani v smislu § 220 o. z.), pa tudi dejstvo, da je pravo deloma odreklo službodavcu izpolnitveni zahtevek na nadaljnje vršenje službe, kadar krši dolžnosti službe službojemnik. Stremljenje novejšje nemške delovnopravne vede gre celo za tem, da se dá delovnemu pravu značaj zgolj osebnega, ne več imovinskega prava.

Službodavec sklepa v sedanjem pravnem redu službeno pogodbo, kakor mu to velevalo njegovi individualni imovinski interesi. S tega stališča vrednoti službojemnika in službeno razmerje, namreč kot proizvajalnega činitelja, delo, ki naj mu v njegovi proizvajalni organizaciji in pod njegovim vodstvom dá proizvod svojega dela. Zato stremi za tem, da svoj vpliv na službojemnika čimbolj razširi, ali pa da vsaj tisti del človeških energij službojemnika, ki ima nanje vpliv, za sebe čim uspešnejše izkoristi. Razumljivo je, da pri tem etični ali splošni interesi ne pridejo do izraza, posebno ko podjetnik v svobodnem gospodar-

stvu nima niti možnosti, da bi take interese ugotavljal in jim prilagojeval svoje ravnanje. Nasprotno pa stopa službojemnik v službeno razmerje pod pritiskom svoje lastne gospodarske nujnosti, ki ga napoti na ta način pridobivanja življenjskih sredstev. Njegov interes leži na količini odmene, ki mu jo nudi službodavec za njegovo delo, ter na tem, da štedi svoje sile in da ohrani pridobljeno službeno mesto. Zato je pojmovanje pa tudi vrednotenje službenega razmerja s stališča obeh pogodbenikov popolnoma različno, da celo nasprotno, seveda vse dotlej, dokler dopušča pravni red uveljavljanje nebrzdanih posamičnih interesov obeh strank, to je, dokler se ustanavlja sodelovanje delavca in podjetnika po prostem, egoističnem preudarku obeh strank; ta svoboda stvarno obstoji samo za podjetnika. Odtod izvira imanentna napetost med obema tečajema službenega razmerja, pa tudi svojevrstno razmerje službenega razmerja nasproti narodu kot socialnemu in gospodarskemu organizmu, katerega potrebe se torej zadovoljujejo s takim sodelovanjem le pod gonilno silo posameznikovega egoističnega interesa, ki povsem instinktivno, ker neorganizirano, zato tudi nezadostno, služi potrebam skupnosti. Vsaka racionalnejša organizacijska stopnja mora upoštevati funkcijsko razmerje med posameznim odvisnim službovanjem in narodno skupnostjo.

Napetost v posameznem službenem razmerju se posploši, ker se tako osnovano sodelovanje delavca in podjetnika pojavlja množinsko. Medsebojna borba, ki se razvije nujno v vsakem zgolj individualistično pojmovanem službenem razmerju, ne ostane omejena na posamezno službeno razmerje, temveč pljuska in se zliva preko njega v organizujočo se borbo dveh slojev, ki ju označuje kriterij pogodbenega odvisnega dela. Tako ne odmevajo v posameznem službenem razmerju samo gospodarski in socialni momenti takih pokretov, ampak tudi politična gibanja, ki so postavila neredko primarnost ali celo izključnost interesov enega ali drugega sloja za vodnika svojih stremljenj. Tako organizirana borba je ustvarila kesneje nove oblike sodelovanja med stanovsko organiziranimi delavci in podjetniki tako, da dandanes ni naloga delovnega prava samo ureditev posameznega službenega razmerja, v katerem sta protagonista oba pogodbenika, marveč je njegova naloga urejevati tako sodelovanje tudi na višjih stopnjah, ki so se organizirale, in sicer tako v proizvajalno tehnično odrejeni edinici, v obratu, kakor tudi v izvenobratnih organizmih, ki so s svojim dejstvom posegli v obratno organizacijo in v posamično službeno razmerje, namreč organizirano sodelovanje podjetnikov s predstavniki obratnih posadk ter slojev (sindikato).

Urejevanje teh odnosov ni zgolj pravno tehnično vprašanje, torišče pravne rutine; neminovno zahteva konfiteor življenjskega in svetovnega nazora o pravicah in dolžnostih človeka kot poedinca, pa kot člana človeške družbe. Če kje, velja za kodifikacijo delovnega prava klasični stavek Mengerjev: «Versifizierte Prosa ist keine Poesie, und ein in Paragraphen gebrachtes Kompendium des Zivilrechts ist noch kein bürgerliches Gesetzbuch.» Saj se lahko naznačeni problemi rešujejo z diametralno nasprotnih vidikov: bodisi z liberalističnega stališča, da bodi vsak posameznik prost pogodbenik in neodvisen člen v gospodarstvu, ki naj se avtomatično regulira; ali z marksističnega stališča, da sta oba razreda, namreč delavski in podjetniški, dialektično nujno nasprotna, da se morata zato boriti do iztrebljenja drugega, kar naj bi omogočilo prehod (prav za prav povratek) v družbo brez lastnine in zato brez države z zgolj tehnično organizacijo («uprava človeka nad stvarmi namesto oblasti človeka nad človekom») — ali pa s stališča, ki vidi v obeh slojih nujno diferencirane funkcije enotnega narodnega organizma, ki to soodvisnost ureja v sodelovanje, namreč s stališča nacionalnega solidaritizma. To je vzrok, da je področje delovnega prava torišče razgibane, globoko v socialno in gospodarsko, pa tudi v politično življenje segajoče borbe. Odtod njegova živa dinamika, ki je poleg vsega doprinesla ne samo k osamosvojitvi, ampak tudi k velikemu razmahu delovnega prava.

II.

Iz dosedanjih izvajanj se nam je pokazalo ogrodje problemov, ki jih obravnava delovno pravo.

Najprej ureja delovno pravo primarno, notranje razmerje med službo davcem in službojemnikom, kakor ga z medsebojno pogodbo neposredno ustvarita. Sem spadajo določila o ustanovitvi takega razmerja, o njegovi vsebini, posebno o časovni, krajevni in količinski odrejenosti dela in o odmeni zanj; ugotavlja tudi medsebojne dolžnosti obeh strank izven dela ter pravila o razvezi službenega razmerja.

Vendar sedanji stopnji proizvajalne organizacije ne zadošča zgolj notranja in povsem individualna ureditev službenega razmerja brez upoštevanja tehnične (proizvajalne) organizacije. Kajti obrat kot združitev podjetnikovega dela in njegovih proizvajalnih sredstev materialnega in nematerialnega značaja ter odvisnega dela obratne posadke ni zgolj pojav tehničnega in gospodarskega

značaja, temveč je tudi socialen pojav, s katerim mora delovno pravo računati; upoštevati mora pri tem skupinsko povezanost večjega števila službojemnikov v enem obratu pod službodavčevim tehničnim in gospodarskim vodstvom. Posamična službena razmerja se združijo v višjo, po tehničnih in gospodarskih vidikih določeno organizacijsko edinico, ki vpliva neizogibno tako na primarno posamično službeno razmerje, kakor oblikuje tudi svojevrstne odnošaje službodavca nasproti obratni posadki, in naposled na razmerje med člani obratne posadke same. Na tej obratni organizacijski stopnji nastanejo za delovno pravo vprašanja ureditve razmerja delavskih in nameščenskih zaupnikov ali obratnih svetov nasproti službodavcu, obratnih sporazumov kot pogodb med službodavcem in obratno posadko, poslovnih redov itd.

Dočim je obratna posadka kot skupina službojemnikov določena po proizvajalno-tehničnih vidikih posemeznega tehničnega ter gospodarskega obrata, se izven obrata pojavlja interesna povezanost delavcev in podjetnikov v organizacijah izven obratnega značaja; njihove sestave ne določa vidik, ki je odločilen za obratno organizacijo, marveč kvečjemu proizvajalna panoga, in sicer glede na obseg. Te organizacije (sindikati) kot predstavniki bodisi podjetnikov, bodisi delavcev sodelujejo medsebojno na temelju svojevrstnih pravnih opravil, namreč kolektivnih pogodb. V to izvenobratno skupino delovno-pravnih problemov spadajo vprašanja, ki se tičejo delavskih, nameščenskih ter podjetniških sindikatov, kolektivnih pogodb, kolektivnih sporov in razmerja med pravnimi ureditvami, ki so ustvarjene na tej stopnji, nasproti notranji ureditvi posameznega službenega razmerja in nasproti obratnim ureditvam.

Vsem trem skupinam, ki bi jih lahko imenovali prvo primarno, drugo (obratno) sekundarno, tretjo (izvenobratno ali nadobratno) terciarno, pa je imanenten četrti odnos, ki ga obravnava delovno pravo, namreč razmerje vsake teh treh stopenj nasproti državi. V odnosu nasproti primarni stopnji ureja delovno pravo zaščito posameznega službojemnika, delovno sodstvo, zavarovanje in tudi posredovanje dela. Nasproti sekundarni stopnji nastane vprašanje razmerja organizacijskih tvorb te stopnje nasproti državni organizaciji, n. pr. ureditev razmerja obratnih svetov oziroma delavskih in nameščenskih zaupnikov nasproti državni organizaciji. V odnosu nasproti terciarni stopnji je predmet ureditve razmerje države nasproti sindikatom in njihovemu dejstvom, posebno kolektivne pogodbe. Rešitev lahko shematično kar naznačimo: bodisi sindikalni liberalizem, ki prepusti sindikatom prosto dejstvo-

vanje (sistem § 209 našega o. z.), bodisi državni sindikalizem, ki sindikate deloma ali celoma podržavi in jih prevede v državno organizacijo (fašistične korporacije), bodisi popolna ukinitve sindikatov in prenos organizacije na sekundarno, obratno stopnjo (nemški nacionalni socializem).

III.

Nočem ob tej priliki, ko nameravam razgrniti pred vami širino in globino svoje discipline, analizirati zanimivega, svojevrstnega pravnega dojetanja očrtanih problemov v delovnem pravu, ki se je moglo z osamosvojitvijo od zgolj pogodbenih, individualističnih vidikov povzpeti do globljih spoznanj. Bolj menim koristiti stvari, če v kratkem pregledu orišem glavne razvojne smernice modernega delovnega prava. S tem ne bomo pregledali samo konkretnih oblik, ki so jih označeni problemi dobili v teku razvoja, predvsem v srednjeevropskih pravih, ki vplivajo na razvoj našega prava: približati se bomo mogli višjim dognanjem. Prisluhnil bomo velikim tokovom človeškega skupinskega življenja v družbi, gospodarstvu in pravu. Pri tem si bomo še bolj utrdili spoznanje, da je ta razvoj organski in ne dialektičen: ne izgine, kar je bilo kdaj s trudom ustvarjeno, marveč živi naprej v organskem sklopu sedanosti; pa dalje, da nista niti snov, niti oblika tista, ki dajeta smer dogajanju, marveč je duh človekov, ki se bori z iracionalnim slučajem in ga skuša racionalizirati, da bi dogajanje obvladal in uredil, nato izboljšal, izpopolnil.

Delovno pravo, kakor ga danes pojmuje, je začelo nastajati šele, ko je po padcu fevdalnih, cehovskih in lokalno-upravnih vezi pojačana centralna državna oblast omogočila posamezniku popolno svobodo gospodarskega dejstevanja. Izhajajoč od načela prvotne in naravne človekove svobode je liberalizem smatral, da je mogoče zgolj samohotno okrniti človekovo naravno svobodo, namreč z njegovim individualnim pristankom, s pogodbo. Svobodo pridobitnega dejstevanja ter pogodbo kot osnovo vsake vezanosti posameznika — celo v državnopravnem oziru — so smatrali za veliko pridobitev nasproti prejšnjemu stanju. Tako je Code civil v čl. 1710 imenoval službeno razmerje za najem dela in mu je »pogodba, s katero se ena izmed strank zaveže drugi storiti kaj za pogojeno ceno«. Tudi občni državljanski zakon si je usvojil prav tako definicijo.

Ta pogodbeni značaj službenega razmerja, ki izvira seveda iz starejših prav, se navzlic velikim izpremembam tekom kasnejšega stoletja ni izpremenil, ker je zaenkrat pravna dolžnost koga za-

posliti (n. pr. invalide) in pravkar v Nemčiji uvedena delovna dolžnost, ki je pa javnopravnega značaja, še izjemen pojav. Naša ustava (čl. 25.) priznava «svobodo dela in svobodo sklepati pogodbe v gospodarskih odnošajih». Obrtni zakon določa v § 207 celo, da se službeno razmerje urejuje s službenimi pogodbami, kar spričo pretežne prisilnosti zakonskih določil niti ni več točno. Tudi nemški (§ 611) ter italijanski (čl. 1570) državljanski zakonik urejata službeno razmerje kot ustanovo zasebno-pogodbenega značaja. Celó sovjetski zakonik o delu (1922) se ni mogel osvoboditi tega nazora; v členu 27 določa, da je «službena pogodba sporazum dveh ali več oseb, po katerem da službojemnik, službodavcu svojo delovno silo, na razpolago proti plačilu». Člen 28 še dodaja, da se «pogoji službene pogodbe ustanovijo v sporazumu obeh strank».

Formalna svoboda in enakost, ki ju je proglasil liberalizem, sta dala podjetniku popolno oblast; spričo ogromnega tehničnega napredka jo je popolnoma izrabil. Egoistični interes posameznika stoji neoviran v ospredju. Za tovarniške delavce ni omejitve delovnega časa, žene in otroci delajo v rudnikih, plačilo so nakaznice, delo se vrši v obupnih higijenskih razmerah. Karitativna socialna skrb tem težkočam ni mogla biti kos. Za Anglijo, ki je ustvarila prve pravne ukrepe v zaščito delavcev z zakonom iz leta 1802, je Nemčija, opozorjena po poročilu rekrutne komisije iz Porurja, uvedla zaščitne ukrepe v prid delavstvu. Pojavi se prva intervencija države, in sicer z upravnimi sredstvi: maksimiranje delovnika, delna prepoved zaposlitve otrok in žená, elementarni higijenski ukrepi v obratih, truck-prepoved, objava in upravni pregled poslovnih redov, s tem publiciteta delovnih pogojev. Ustvarjeni so temelji delavske zaščite. Za izvajanje delavske zaščite so se ustanovila posebna državna oblastva: obrtna nadzorstva, kesneje tudi še posebna cenena in hitra sodišča za spore iz službenega razmerja, in končno mogočna stavba socialnega zavarovanja. Za tako zgrajeno organizacijo je značilna ideja samouprave, soudeležba laičnega elementa ter paritetno zastopstvo službodavcev in službojemnikov.

Iz te dobe so ostali vse do danes v delovnem pravu neizbrisni sledovi: tudi sodobno delovno pravo uporablja metode, ki jih je ustvarila prva, upravna intervencija; država je zaščito še dalje izpopolnjevala, posebno pa kumulirala s tem, da jo je poverila še drugim državnim in samoupravnim organom. Tudi naš pravni red, ki je v prejšnji ustavi (čl. 23) postavil delo pod zaščito države, je organiziral za izvajanje delavske zaščite posebna upravna oblastva (inspekcije dela), delovna sodišča in pomembno socialno zavarovanje.

vanje. Posebno petrificirana je ostala ustanova poslovnega reda, katerega upravno-politično kontrolo (§§ 341, 342 o. z.) moremo danes pravilno razumeti samo, če upoštevamo njen zgodovinski nastanek.

Vendar ta prva, upravna intervencija države v službeno razmerje ni bila zadostna, kajti dispozitivna materijalno-pravna določila o službeni pogodbi niso zadostno koristila grajanško-pravni zaščiti službojemnika. Treba je bilo ustvariti določila, s katerimi stranke ne bi mogle prosto razpolagati, ker se v taki svobodi uveljavlja zgolj službodavčeva gospodarska premoč. Država je morala sama ustanoviti minimalne, prisilne delovne pogoje na ta način, da je vsebinsko razširila določila o ureditvi službenega razmerja in jih proglasila za prisilna, torej obvezna ne glede na voljo obeh strank. Ta, druga intervencija države posega v grajanško-pravno ureditev posameznega službenega razmerja in mu daje vsebino, ki je od pogodbene volje obeh udeležencev pretežno neodvisna. Tako se je prisilno uredilo vprašanje bolovanja, dospevanja in zaščite prejemkov, odpovednih rokov itd. Ta intervencija se izraža v nemškem državljanškem zakoniku, posebno pa v tretji noveli k občnemu državljanškemu zakoniku (1916), in jo pozna tudi naše delovno pravo (prim. §§ 251, 358 o. z.).

Vendar še ne pozna delovno pravo po prvih dveh intervencijah, ki imata značaj enostranske zaščite službojemnika zoper službodavca, pravnih vezi med posameznimi službenimi razmerji; tudi v razmerju obrata, pa napram celotni socialni in gospodarski organizaciji je službeno razmerje še vedno prosto blodeč atom, ki nastane, če se slučajno združita dva elementa, namreč pravni volji delavca in podjetnika. Njunemu individualnemu in egoističnemu interesu je prepuščeno, da sama odločata o tem, ali ustanovita službeno razmerje; s teh vidikov presojata socialno in gospodarsko potrebnost takega sodelovanja, ki je funkcijsko vezano na narodno skupnost. Dosedanja, zgolj enostranska zaščita službojemnika se bistveno ne bo več spreminjala; pravtako se ne bo preobrazila že dograjena notranja pravna struktura službenega razmerja. Organično se bo izgradil odnos med službenim razmerjem preko vmesnih stopenj vse do narodne stopnje, da celo mednarodne socialne in gospodarske zajednice. Enostranski zaščiti bo sledila organizujoča doba. Gradila bo na temelju urejenega posameznega službenega razmerja in organiziranega obrata oziroma sloja; končno se mora zliti vedno bolj izgrajena organizacija z državo samo.

Medtem je gospodarska in politična moč industrijskega delavstva vedno bolj rastla. Pokretu je dal duhovni obraz marksizem;

z virtuosno kritiko zgodnjega kapitalizma je pridobil množice, tako da se niso zavedle njegovega končnega političnega utopizma. V tem duhu se je organiziralo delavstvo za obrambo in samopomoč: nastale so gospodarske, obenem politične organizacije obeh strani, s i n d i k a t i. Prva faza sindikalizma je bila neizprosna borba med delavskimi in podjetniškimi sindikati (štrajk, izprtje), prav v duhu razredne borbe. Nujno sodelovanje sindikatov obeh slojev je racionaliziralo te začetne odnose v organizirano sodelovanje, ki se je razvilo na obeh stopnjah: najprej izven obrata, kesneje tudi v obratu samem.

Državno ustanovljene minimalne delovne pogoje dopolnjujejo sporazumi med delavskimi in podjetniškimi sindikati (k o l e k t i v n e p o g o d b e) z določili o višini mezd in delovnem času. Prvotno neprisilno vsebino kolektivne pogodbe je zakon proglasil kesneje za prisilno in neposredno (Nemčija 1918, Avstrija 1919, § 209 našega o. z.); neprisilna je še danes n. pr. v Angliji, kjer ima značaj gentleman agreementa, pa tudi v Češkoslovaški. Država ji je dala moč prisilnih pravnih določil ter priznala s tem sindikatom pravico za avtonomno urejanje višine mezd; država nima vpliva niti na tarifne pogodbenike, ker so prosta društva, niti na vsebino kolektivnih pogodb, kolikor je v skladu s prisilnim državnim pravom. Posamezni delavec in podjetnik izginjata v mogočnih stanovskih organizacijah; brezosebne urejajo po svojih egoističnih stanovskih vidikih stvari, ki po svoji funkciji daleč presegaajo področje samih sindikatov. Naj pripomnim, da je pravno-spoznavno kolektivna pogodba še dokaj sporen pojav, ker ni rešeno vprašanje, ali gre za pravno normo (Merkel, Kelsen, Dechant) ali pa za civilno-pravno razmerje (Jacobi).

Obratno zastopstvo službojemnikov je nastalo iz zahteve po enakopravnosti službodavca in posadke posameznega obrata (demokratizacija službenega razmerja). Pod marksističnim vplivom si je weimarska ustava (čl. 165) zamislila bohoten sistem svetov; vodil naj bi od delavskih in meščanskih svetov v posameznih obratih preko okrožnih v državni svet. Vendar je dobila Nemčija zaradi antagonizma sindikatov nasproti tej nesindikalni organizaciji mnogo skromnejši ustroj obratnih svetov, ki niti medsebojno, niti navzgor niso bili organizirani (1920). Tudi Avstrija (1919) in Češkoslovaška (1921) sta uzakonili obratne svete, mi pa delavske in nameščenske zaupnike v zakonu o zaščiti delavcev, § 108 i. sl. (1922). Ta ustanova je pravno-spoznavno zelo važna: službeno razmerje ni več zgolj individualistično razmerje zamenjave dela za plačilo, niti samo to, kar določa službena pogodba, marveč sta službodavec

in službojemnik pravno priznana organa obrata, ki izvršujeta zakonito določene, preko službene pogodbe jima dodeljene funkcije. Pravo je priznalo funkcionalnost med posameznim službenim razmerjem in službodavcem kot imetnikom obrata ter obratni organizaciji in obratni posadki; s tem se je razvilo službeno razmerje daleč preko tega, kar je zgolj s stališča individualne pogodbe. Obe sferi službodavca in službojemnika nista več strogo deljeni: združujeta se v enotno obratno funkcijo, ki ni osnovana na antagonizmu pogodbenikov, marveč na njunem sodelovanju. Tako daje zakon obratni posadki pravico, da smejo njeni predstavniki sodelovati v čisto podjetniški sferi, in ji nalaga dolžnosti napram članom obratne posadke; končno ji poverja posebne državne funkcije, namreč nadziranje, kako se izvršuje zaščitna zakonodaja. Pri tem sodeluje z državnimi organi. Službeno razmerje je s tem vključeno v obratno organizacijo.

Kolektivni liberalizem prostih sindikatov je državo potiskal v stran od važne regulacije dolžnosti, namreč od vpliva na dejstvovanje sindikatov, na ta način od določanja mezd. Zato ureja t r e t j a i n t e r v e n c i j a d r ž a v e odnos med doslej neodvisnimi sindikati in njihovim državno nekontroliranim dejstvovanjem o kolektivnih pogodbah ter med državo. Država je prevzela nase posredovanje v sporih glede kolektivnih pogodb, nato je razsojala v takih sporih in tudi proglašala najmerodajnejše kolektivne pogodbe za splošno obvezne (Avstrija 1919, Nemčija 1923). Poleg tega, oziroma namesto tega je začela država sama določati minimalne mezde, bodisi neposredno sama (sistem državnega določevanja mezd), ali pa potom paritetno urejenih zastopstev. Končno je bilo treba ustaliti vsaj že ustanovljena službena razmerja; kajti službodavčeva pravica, da lahko po lastni volji odpove službeno razmerje, otežuje v znatni meri vsakovrstno zaščito službojemnika. Dasi je še nadalje veljalo načelo proste ustanovitve službenega razmerja, je tretja intervencija države ustalila že sklenjeno službeno razmerje na ta način, da ne priznava neprimerne odpovedi službojemniku; daje mu pravico ugovarjati na delovno sodišče zoper vsako neumestno razvezo službenega razmerja (Nemčija 1923).

Po svetovni vojni se je razvila posebna m e d n a r o d n a o r g a n i z a c i j a z namenom «osnovati obči mir na družabni pravičnosti»; to je mogoče samo, če se preprečijo «taki pogoji dela, ki povzročajo za veliko ljudi krivico, bedo in pomanjkanje, kar ustvarja nezadovoljstvo, ki ogroža mir in občo harmonijo»; take pogoje je treba popraviti na mednarodni osnovi, ker bi «odklonitev občih načel ovirala tudi prizadevanja držav, ki bi bile voljne na svojem

ozemlju popraviti položaj delavcev» (XIII. poglavje versajske mirovne pogodbe). Temu naj služi mednarodni urad dela, ki je doslej z načrti sporazumov in s priporočili v znatni meri vplival na delovno pravo držav, med njimi tudi Jugoslavije.

Nadaljnji razvoj je nakazan: porasti mora moč države in obseg njenih socialno-političnih nalog. Dosedanje organizacijske oblike niso bile kos težkemu stanju: niti posamezen podjetnik, niti v obratu združen z obratno posadko, niti sindikati se niso mogli uspešno boriti s težko krizo v gospodarstvu, posebno pa ne zoper brezposelnost. Na temelju doslej ustvarjenega se nudita dve rešitvi, bodisi prevesti sindikate v državno organizacijo in jim dodeliti poleg socialnih še gospodarske naloge (fašizem), ali pa sindikate razbiti in prenesti težišče na obratno organizacijo (nacionalni socializem). V obeh sistemih je ostala notranja ureditev službenega razmerja nedotaknjena, kakršno so jo ustvarile omenjene tri državne intervencije; saj tudi ni mogoče v okviru zasebnega gospodarstva urediti službeno razmerje bistveno drugače. Značilni so napor nemške delovnopravne vede, ki skuša dati iz liberalistične in kolektivistične dobe podedovanemu ustroju službenega razmerja novega duha.

Težišče nemške reforme leži v organizaciji obrata, ki bodi gospodarska in socialna edinica; v njej naj «delajo podjetnik kot vodja obrata ter delavci in nameščenci kot Gefolgschaft skupno za pospeševanje obratnega namena in v občo korist naroda in države». (§ 1 zakona o ureditvi nacionalnega dela, 1934). Obrat, ki mu načeluje lastnik kot «vodja», bodo vključili v organsko zgrajeno nemško gospodarstvo (zakon za pripravo organske zgraditve nemškega gospodarstva, 1934). Nasprotno je težišče fašistične reforme v podržavljenju priznanih (fašističnih) sindikatov, ki prehajajo na višjih organizacijskih stopnjah v državne organe (korporacije, zakon iz l. 1934.). Dočim je torej nacionalni socializem odklonil kriterij službenega razmerja kot organizacijsko osnovo, ga je fašizem v sindikalistični obliki proglasil za temeljno načelo novega reda (Carta del lavoro, 1927). Sindikati sklepajo kolektivne pogodbe; spore iz njih rešujejo delovna sodišča, ki izdajajo nove kolektivne pogodbe tudi sama ex aequo et bono (zakon o pravni ureditvi delovnega razmerja, 1926).

Izven dosedanjih oblik skuša najti Nemčija leka zoper brezposelnost. Uvedla je letos poleti splošno delovno dolžnost, ki je javno-pravnega značaja. Zaposlitve te vrste ne narekuje več zasebni interes posameznikov, marveč državni interes; odvisnega dela ne ustanavlja več pogodba, marveč odlok oblasti. Morda je s tem naznačen bodoči razvoj ureditve odvisnega dela, da bo javnopravna

funkcija v državnem interesu in ne več zasebnopravni posel v podjetnikovem interesu.

Mimo nas je šlo stoletje socialnih in gospodarskih borb. Veliki naponi in žrtve za boljšo ureditev družbe niso bili zaman: napredek je viden. Dokazal je, da ni rešitve v materialističnih ali celo determinističnih nazorih, marveč v idealističnih; da težišče socialne reforme ni v gospodarstvu, marveč v človeku; da ni problem materialen, marveč predvsem moralen.

Pri nas so ta vprašanja še nerešena; zato nas neizogibno čakajo. Kakor kaže, ne gremo v dobo povprečnosti in kolektivizacije, marveč nasprotno v dobo, ki nalaga posamezniku večje dolžnosti in večjo odgovornost. Zato morajo biti doraščajoče generacije ne samo strokovno pripravljene, ampak tudi po svojem značaju zrele za bodoči čas. Vzgoja na vseučilišču stoji pred težkimi nalogami.

Zato pristopam z današnjim predavanjem k akademski katedri v polni zavesti dolžnosti in odgovornosti, ki jih s tem prevzamem. Upam, da me bodo podpirali vsi, ki so jim pri srcu narod in država, zlasti pa omladina.

Viri:

K I. in II.: *Sladovič*, Radno pravo i kolektivni ugovor kao njegovo vrelo, Radnička zaštita 1931, 295; *Lazarević*, Razlika radnih odnosa po radničkom i po građanskom pravu, Arhiv za pravne i društvene nauke 1930, 121; *Blagojević*, Ugovori po pristanku, 1934; *Vučo*, Karakteristike savremenog radničkog zakonodavstva, Pravna misao 1935, 8; passim *Bajić*, Delavsko in nameštčensko pravo, 1935; *Jacobi*, Grundlehren des Arbeitsrechts, 1927; *Lotmar*, Der Arbeitsvertrag, 1902; *Hueck-Nipperdey*, Lehrbuch des Arbeitsrechts, 1928; *Kaskel*, Arbeitsrecht, 1928; *Richter*, Grundverhältnisse des Arbeitsrechts, 1928; *Richter*, Arbeitsrecht als Rechtsbegriff, 1925; *Richter*, Arbeitsrecht, 1930; *Molitor*, Wesen des Arbeitsvertrages, 1925; *Dersch*, Arbeitsrecht, 1930; *Hecht*, Die Prinzipien des Arbeitsrechts der Gegenwart, 1921; *Lechtape*, Die menschliche Arbeit als Objekt der wissenschaftlichen Sozialpolitik, 1929; *Adler*, Sozialpolitische Probleme des Dienstvertrages, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 1912, 701; *Menger*, Das bürgerliche Recht und die besitzlosen Klassen, 1890; *Girard*, Eléments de législation ouvrière, 1925; *Pic*, Traité élémentaire de législation industrielle, 1932; *Scele*, Droit ouvrier, 1929; *Gurvisch*, Le temps présent et l'idée du droit social, 1931; *Barassi*, Il contratto di lavoro, 1915; *Barassi*, Diritto del lavoro, 1930; *Samuels*, The law, relating to Industry, 1931; *Roberts*, Guide to industrial and social legislation, 1931.

K III.: *Renard*, Histoire universelle du travail, 1912; *Stone*, History of labor, 1921; *Endemann*, Die Behandlung der Arbeit im Privatrecht, 1896; *Jacobi*, Die Entwicklungslinien des modernen Arbeitsrechts, Verwaltungs-A., 1926, 95; *Geck*, Die sozialen Arbeitsverhältnisse im Wandel der Zeit, *Savattier*, Vers la socialisation du contrat de louage d'industrie, Dalloz 1934, 16; *Kahn-Freund*, Der Funktionswechsel des Arbeitsrechts, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 1932, 148; *Jovanović*, Postatak i razvoj socijalne politike, Arhiv za pravne i društvene nauke 1931, 24; *Jovanović*, Evolucija radničkog pitanja, ibid. 1932, 2; *Bajić*, Osnovni problemi socijalne politike, Omladina 1934, 136; *Kostandinović*, Ekonomska uloga radničkih sindikata 1934; *Dimitrijević*, Stajalište zakonodavstva prema radničkim i

poslodavačkim koalicijama, Arhiv za pravne i društvene nauke 1924, 4; *Ostojić*, Slobodno profesionalno udruživanje i sukobi in radu u našem zakonodavstvu, Radnička zaštita 1932, 4; *Groh*, Koalitionsrecht 1923; *Janković*, O kolektivnim ugovorima, Arhiv za pravne i društvene nauke 1921, 399; *Janković*, Pravna priroda sindikalnog najamnog ugovora (Pravni problemi građanskog prava 1926); *Janković*, *Topalović*, *Bohinjec* v Spomenici III. kongresa pravnikov, 1927; *Adžija*, Kolektivni radni ugovor, Radnička zaštita 1928, 390; *Dechant*, Der Kollektivvertrag 1923; *Lenhoff*, Die Koalition als Grundlage des Arbeitsrechts, 1930; *Kaskel*, Hauptfragen des Tarifrechts, 1927; *Berberović*, Radnički i namještenički povjerenici, Radnička zaštita 1928, 164; *Steinitz*, Funkcije radništva u modernoj industriji, Radnička zaštita 1928, 309; *Bajić*, Zaštita delavskih in nameštenskih zaupnikov, 1934; *Gide*, Des institutions en vue de la transformation ou abolition du salariat, 1920; *Scétinec*, Demokratizacija radnog odnosa, Mjesečnik 1933, 308; *Potthoff*, Arbeitsrecht und Betriebswissenschaft, 1926; *Krekić*, Normalni radni dan, 1928; *Krekić*, Nadnica, 1934; *Uratnik-Lah*, Aktualni problemi iz socialne politike, 1934; *Gosar*, Reforma društva 1933; *Gosar*, Za nov družabni red, 1934; *Bajić*, Zakon o minimalnih mezdah, Misel in delo, 1935, 5; *Bajić*, Vpliv gospodarske depresije na delovno pravo, Pravosude 1934, 600; *Perić*, Značaj konvencija Medunarodnog biroa rada u odnosu na pozitivno socialno, naročito radničko zakonodavstvo u kraljevini Jugoslaviji, Radnička zaštita 1930, 489; *Ostojić*, Primena preporuka usvojenih na medunarodnim konferencijama rada u našem nacionalnom zakonodavstvu, Radnička zaštita 1933, 489; *Jeremić*, Deset godina rada medunarodne organizacije rada, Radnička zaštita 1930, 95; *Zanten*, L'influence de la Partie XIII du traité de Versailles sur le développement du droit international public et sur le droit interne des Etats, Leide 1927; *Scétinec*, Socialna organizacija fašizma, Mjesečnik 1934, 419; *M. G. V.*, Korporacijska država v Italiji, Misel in delo 1935, 95; *Bajić*, Novo nemško delovno pravo, Slovenski pravnik 1935, 278.

Dr. Branko Vrčon:

V DRUŠTVU NARODOV ALI IZVEN NJEGA?

V ospredju vsega evropskega in tudi svetovnega zanimanja stoji že nekaj mesecev italijansko-abesinski spor. Tako ga vsaj formalno še vedno imenujemo, čeprav je že zdavnaj prekoračil ozke meje bilateralnega konflikta in zavzel že tak obseg, da v zvezi z njim govorimo na primer tudi o sporu med Italijo in Anglijo, med Italijo in DN, med Italijo in velesilami zaradi kolonij in podobno. Razplet «abesinske» afere sproti opravičuje večje ali manjše raztegnitve konflikta. Znani ual-ualski incident dne 5. decembra 1934. je v aferi sami tako majhna epizodica, da danes o njej ni vredno niti govoriti, čeprav je ves sedanji spor imel svoj navidezni začetek prav v tem vojaškem spopadu v pustem Hararju. A incident ni bil še niti likvidiran, ko je že stopil v ozadje in so se na obzorju pojavili povsem drugi problemi, ki so globljega in bolj delikatnega značaja.

Dolge in mučne razprave v Ženevi, ki se z manjšimi presledki vlečejo že od januarja t. l. dalje, so najboljši dokaz za težino problemov, ki jih je sprožil Mussolinijev pohod v Afriko. Italijansko-abesinski spor je postavil na trdo preizkušnjo ne samo celotno med-

narodno organizacijo, ki so ji povojni dogovori dali svoj pravni in politični organ v ženevski instituciji, ampak tudi posamezne države-članice DN posebej. Danes še ni mogoče izreči končne sodbe o tem, kolik in kakšen vpliv bodo imeli ženevski razgovori o abesinski aferi na bodoči razvoj mednarodnega življenja, kakor tudi ni še mogoče vrednotiti nekaterih najnovejših ženevskih sklepov za bodoči razvoj te mednarodne organizacije same. V ekspezeju, ki ga je podal pred parlamentom češkoslovaški zunanji minister dr. Beneš 5. novembra t. l., čitamo nekaj namigavanj. Tako pravi med drugim: «V bodoče bo mogoče n. pr. izvesti mobilizacijo in podobne notranje varnostne ukrepe v tej ali oni državi, ne da bi druge države, članice DN, videle v tem kršitev pakta. Vsaka država sme sama sklepati o izvajanju sankcij. Tako je sklenil odbor DN za sankcije in daje, kakor vemo, samo splošna navodila za izvajanje sankcij, ne odloča pa o njih izvajanju. Morebitna nesoglasja v odboru za sankcije ne morejo ovirati posameznih držav, da bi vsaka zase ne izvajala sankcij po svoje.» Torej vendarle majhne izpremembe pravil! Nad vse značilen pa je Benešev poudarek: «Države, ki ne bi do konca branile svoje neodvisnosti in svojega ozemlja, bi mogle biti žrtvovane navzlic pomoči, ki bi jim jo izkazalo DN. Napačno je, če bi rekli, da velesile vodijo politiko DN samo zaradi zaščite svojih lastnih koristi. Višek patriotizma je prav v tem, da se lastni narodni interesi spravijo v sklad s splošnimi interesi, kakor je znala to zmerom napraviti Velika Britanija.»

Ne moremo reči, da bi bile te Beneševe besede posebno laskave za ženevsko institucijo. A prav tako ne moremo trditi, da bi pomenile že popolno obsodbo DN. Resnica je nekje v sredi. To nam potrdi tudi objektivni pregled dogodkov, ki so v neposredni zvezi z razpletom abesinske afer. Mehanizem DN, pa naj je še tako neprimeren in nepopoln za reševanje mednarodnih konfliktov, je v polnem teku. Odkar je odbor šestorice proglasil Italijo za napadalko, ne moremo reči, da bi se bil ta mehanizem samo za hip ustavil. Tako se je prvič v zgodovini ženevske institucije zgodilo, da so se njene članice izrekle za polno izvedbo pakta DN, torej tudi za izvedbo onega famoznega 16. člena pakta, ki govori o sankcijah proti državi, ki se v nasprotju z določili členov 12., 13. ali 15. zateče k vojni. V aplikaciji teh teoretičnih določil bodo nedvomno nastale še večje težave, kakor so se pojavile že do

sedaj, a ni dvoma, da bo za presojo ženevskega pomena odločilno prav to praktično izvajanje abstraktnih norm.

Italijansko-abesinski spor je še do včeraj prehajal v hitrem tempu iz faze v fazo. Od ual-ualskega incidenta dalje je prešel že mnogo delikatnih in nevarnih period, pa tudi trenutnih olajšanj napetosti. V januarju, v aprilu, pa tudi še v maju in juniju so v mednarodnih krogih zagotavljali, da bo razsodba posebne arbitražne komisije z likvidacijo ual-ualskega incidenta uredila tudi vse ostalo. Obstajalo je še upanje, da Mussolini ne bo začel vojne in da bodo Abesinci stavili Italiji primerne kompenzacijske ponudbe.

V avgustu in septembru ni bilo več mogoče dvomiti v eminentnost vojnih operacij. DN je tedaj pospešilo postopek po 15. členu pakta za mirno rešitev spora. V oktobru so zagrmeli topovi, postopek po 15. členu pakta je bil izčrpan, mirna rešitev spora v okviru DN je bila nemogoča, treba se je bilo torej lotiti postopka po 16. členu, ki določa v svojem prvem odstavku: «Če se katera članica DN zateče k vojni v nasprotju z njenimi obveznostmi iz 12., 13. ali 15. člena, je treba ipso facto smatrati, da je zagrešila vojni akt proti vsem ostalim članicam DN. Zato se te zavezujejo, da takoj prekinejo s tako članico vse trgovske in finančne stike, da prepovejo vse stike med svojimi državljani in državljani tiste države, ki je kršila pakt, in da prekinejo vse finančne, trgovske ali osebne zveze državljanov te države z državljani vsake druge države, če je ali ni članica DN.»

In DN je nastopilo tudi to težavno pot. Mehanizem ženevske institucije je torej še vedno v teku. Posebni tehnični odbori so v skladu z določili pakta izdelali predloge sankcij, in sicer v temle vrstnem redu: 11. oktobra je bil sprejet predlog št. 1: izvoz orožja je odslej prepovedan v Italijo, dovoljen pa v Abesinijo. Predlog št. 2 je bil sprejet 14. oktobra; ta vsebuje določila glede izdajanja tako zvanih finančnih sankcij proti Italiji. Tako so prepovedana izdajanja posojil, direktnih in indirektnih, bančnih in drugih, namenjenih italijanski vladi kakor tudi drugim fizičnim in moralnim osebam na italijanskem ozemlju itd. Te sankcije naj bi stopile v veljavo takoj. Predlogi št. 3, 4 in 5 določajo tako zvane ekonomske sankcije. Najprej je bilo določeno, da se začno izvajati 1. novembra, a po novejših predlogih je bil ta termin odložen na 18. novembra. Predlog št. 3 določa prepoved uvoza italijanskih produktov v države-članice DN, predlog št. 4 pa prepoved izvoza v Italijo, in sicer izvoza taksativno navedenih eksportnih artiklov. Obenem z izvozom pa sta prepovedana tudi

reksport in tranzit. Predlog št. 5 pa predvideva organizacijo medsebojne pomoči med državami, ki bodo izvajale sankcije, in to v smislu tako zvanih kompenzacijskih določil 16. člena pakta DN.

DN je s tem strogo po predpisih pakta izvršilo svojo dolžnost. Zdaj je samo še od posameznih držav odvisno, ali pride tudi do dejanskega izvajanja sankcij. Kako so se odločile posamezne države-članice DN? Za načelni sklep o izvajanju sankcij se je izmed 54 držav-članice DN izreklo 51 držav, med temi Švica s precejšnjimi rezervami, tri države (Avstrija, Madžarska in Albanija) so se vzdržale glasovanja. Na izdelane predloge koordinacijskega odbora za sankcije, kakor smo jih zgoraj navedli, pa so posamezne države odgovorile v tem-le razmerju: Za predlog št. 1 se je izreklo 39 držav, za predlog št. 2 — 31, za predlog št. 3 — 29, za predlog št. 4 — 29 in za predlog št. 5 — 12 držav. Do 2. novembra t. l. so na vseh pet predlogov odgovorile naslednje države: Afganistan, Južna Amerika, Argentinija, Avstralija, Belgija, Bolivija, Velika Britanija, Bolgarija, Čile, Kitajska, Kolumbija, Kuba, Danska, Ekvador, Španija, Estonska, Finska, Francija, Grčija, Gvatemala, Haiti, Honduras, Indija, Irak, Irska, Latvija, Liberija, Litva, Mehika, Norveška, Nova Zelandija, Panama, Nizozemska, Poljska, Portugalska, Romunija, Salvador, Siam, Švedska, Švica, Češkoslovaška, Turčija, Rusija in Jugoslavija, nekatere izmed teh držav s pridržki. Kanada, Luksemburg in Peru še niso odgovorile na predlog št. 5. Nikaragua in Venezuela sta sporočili, da še proučujeta predloge št. 3, 4 in 5. Urugvajska vlada je izjavila, da proučuje predlog št. 5, vlada republike San Domingo pa, da proučuje vseh pet predlogov. Paragvajska vlada je pripomnila, da se ji ne zdi še primerno, da bi takoj izdala vse sankcijske odredbe.

Kakor vidimo, je v sklepu glede izvajanja sankcij še mnogo vrzeli. Do zdaj se niti za prvi predlog niso še izrekle vse države. Pa tudi če bi se zanj izrekle vse, bi Nemčiji in Japonski še vedno ostale proste roke za dovoz vojnega materiala Italiji. Resnejša je zadeva s finančnimi sankcijami, ki odpovedujejo Italiji vse kredite. Tu je položaj precej jasen: Če sta Francija in Anglija Italiji odpovedali kredite, jih ta drugod tudi ne bo našla. Manj resna je zadeva z ekonomskimi sankcijami. Verjetno je, da bosta francosko-italijanska in angleško-italijanska trgovina trpeli v korist italijansko-nemški, ki bo narasla, a to je tudi vse.

Še slabši pa je položaj glede kompenzacij, za katere se je izreklo komaj dvanajst držav, kar za dosego praktičnega rezultata nikakor ne more zadoščati.

Navzlic vsem tem senčnim stranem ženevskega sankcijskega mehanizma pa le ni mogoče zanikati praktične vrednosti vseh navedenih sankcijskih predlogov vsaj v primeru, če bi prišlo do resnejših zapletljajev. Pa tudi to je gotovo: Po vsem tem, kar je bilo do zdaj sklenjeno v Ženevi, DN ne more več n a z a j. Če so bile vsaj delno upravičene one prognoze, ki so že ob izbruhu italijansko-abesinskega spora napovedovale za ženevsko institucijo trdo preizkušnjo njenega obstoja, potem velja to še v posebni meri za sedanjo fazo abesinske afere pred DN. Položaj ni še povsem jasen in težko bi bilo ugibati o nadaljnjem razpletu spora. Nedvomno pa je, da je prestiž ženevske ustanove zdaj že tako močno angažiran, da se zdi vsaka rešitev spora izven okvira DN nemogoča. S tem seveda še ni rečeno, da bo eventualni kompromis v okviru DN v vsem ustrezal mednarodni pravičnosti in tudi samim načelom ženevskega pakta. Niso-li ta načela dovolj elastična, da so v njih okviru mogoči tudi ... nemogoči kompromisi?

Ali bo v sedanjem ozračju diplomatom za zeleno mizo uspelo na miren način rešiti spor, ki se «na licu mesta» že nekaj tednov rešuje s topovi? Ponovni glasovi o novih razgovorih utrjujejo ponekod optimizem. Zdi se pa, da skriva sedanji položaj v sebi preveč neznank, da bi s polnim zaupanjem mogli pričakovati mirnega razpleta. Lavalova posredovalna misija postaja čedalje bolj nemogoča. Mussolinijevih zahtev ni mogoče ublažiti, Anglija pa še vedno vztraja pri strogem in brezkompromisnem izvajanju ženevskih določil. Spor je zavzel že tak obseg, da ga brez škode ene izmed prizadetih strank ni mogoče rešiti. Kompromis, ki bi rešil vse prizadete prestiže, je postal — utopija ...

V tem je tragika Lavalovih mirovnihi prizadevanj in v tem, prav v tem je tragika spora sploh: Delni izhodi niso več mogoči. Ni ga mojstra, ki bi pri zeleni mizi mogel rešiti prestiž DN in Abesinije, ne da bi zadel Italijo. In kje je diplomatski ekvilibrist, ki bi mogel obvarovati prestiž Italije, ne da bi pri tem zadel ženevsko institucijo, Abesinijo in, recimo, London? Preveč so že posamezni partnerji angažirani v svojih akcijah, da bi zastoj ene ali druge ne pomenil njihovega — neuspeha.

Dve volji si stojita nasproti, dve silni, močni volji: volja britanskega imperija (in z njim ženevske ustanove) pa volja mlade fašistične Italije, ki je zapadne velesile niso znale ubrzdati ob pravem času. Zdaj se to maščuje nad njimi samimi ...

Pot k sporazumu ovira troje nejasnosti: K d o naj popusti? K d o naj n a j v e č popusti? Predvsem pa: K d o naj p r v i popusti?

V zadnjem času se zdi, da se je tudi Francija nekoliko premislila in se vsaj na zunaj približala načelom ženevske institucije s tem, da je na znano angleško vprašanje o morebitni podpori proti neizzvanemu napadalcu v Sredozemskem morju odgovorila pozitivno, t. j., da hoče brez pridržkov izpolniti vse zadevne obveznosti pakta DN. Po vsem dosedanjem francoskem kolebanju je razumljivo, da je ta odgovor vzbudil tudi v Londonu prvo nado na možnost skupnega nastopa na ženevskih tleh. Ni dvoma, da bi samo taka akcija pomagala ženevski instituciji spet na trdne noge in ji povrnila ono avtoriteto, ki jo je do zdaj — v večini primerov le zaradi sebične politike velesil — že skoraj popolnoma izgubila.

Angleško stališče v italijansko-abesinskem sporu je bilo, vsaj do zdaj, tako, da je pomenilo močno okrepitev prestiža DN, posredno s tem pa tudi celotne povojne mednarodne organizacije. Angležem so njihovo sedanje stališče diktirali sicer posebni interesi britanskega imperija, toda pri presoji vrednosti te angleške odločitve glede na sedanji težavni položaj ne smemo biti tako ozko-srčni, da bi zaradi tega izpodbijali veljavo vseh tistih pozitivnih elementov, ki jih je Anglija s to svojo akcijo doprinesla v mednarodno organizacijo. Če imajo pri tem vitalne potrebe britanskega imperija posebno vlogo, ne smemo biti tako neobjektivni, da ne bi uvideli, da te potrebe niso tako trenutne, kakor bi se to na videz zdelo.

S povojnim napredkom na raznih poljih vojne industrije, predvsem pa z velikanskim napredkom aviacije, se je ravnotežje med velesilami močno izpremenilo. Ta izprememba v strateškem položaju Anglije je odločilno vplivala tudi na izpremembo angleške zunanje politike. V najuglednejši angleški reviji «The Economist» smo pred kratkim čitali te-le značilne besede: «Če bi se svet povrnil v predvojno anarhijo, tedaj bi britanski imperij postal plen koalicije močnih napadalcev. Kaj naj bi n. pr. Anglija storila, če bi jo napadli nemški avioni, če bi ji Italija s svojimi avioni in podmornicami zaprla sredozemsko pot na Vzhod in osvojila Egipt, ali pa če bi Japonska napadla Hong-Kong, Malajsko otočje, Novo Zelandijo in Avstralijo?... Če bi se morali boriti za svoj obstoj šele potem, ko bi dovolili, da se zruši DN, bi gotovo podlegli, in to ne samo zato, ker bi bila naša strateška pozicija obupna, marveč tudi zato, ker bi ne imeli ne zaveznikov, ne prijateljev, ne simpatij.»

Če imamo vse to pred očmi, potem nam postane angleško stališče v italijansko-abesinskem sporu razumljivo tudi z vidika britanskih interesov in potem ne moremo več podvomiti v besede, ki jih je v svojem ekspoziju pred angleškim parlamentom izgovoril Hoare: «V DN vidimo most med nami in Evropo. Če bi se ta most podrl, bi vsako sodelovanje med nami in evropsko celino postalo zelo težavno in nevarno.»

Naj bodo torej nagibi, ki so dovedli Anglijo do te poudarjene zvestobe ženevski instituciji, kakršnikoli, z vidika naporov za mednarodno konsolidacijo v okviru močne, izdelane mednarodne organizacije, ki morda ne bo več sedanje DN, predstavlja ta angleška odločitev vendarle korak naprej. Želeli bi samo, da bi Anglija na tej svoji poti vztrajala in da bi se k njej spet stalno povrnila tudi kolebajoča Francija! Potem bi gotovo ne bili več mogoči sporazumi na račun tretjih, kakršen je bil sporazum med Francijo, Anglijo in Italijo leta 1906. o razdelitvi tako zvanih «interesnih sfer» v Abesiniji, pa tudi ne pakti, kakršen je bil londonski pakt leta 1915., ki je podžgal Mussolinija na njegove povojne podvige, še manj pa taka kupčija, kakor sta jo Laval in Mussolini glede Afrike sklenila v Rimu 7. januarja letos. Morda je tak razvoj utopija, a če je to utopija, potem je utopija tudi sama ženevska ustanova... DN lahko propade, a če bo propadlo, bo propadlo le zaradi oklevanja tistih, ki so DN ustvarili. A kaj potem? Simptomatičen je v tem pogledu Edenov «če» pred angleškim parlamentom dne 23. oktobra t. l.: «Če se bo DN pokazalo sposobno, obvladati vse težave, pred katerimi se je znašlo, bo njegova bodočnost zagotovljena... Je to smela igra, v katero pa morajo vsi poseči, če hočejo ohraniti mir in varnost, DN pa avtoriteto in moč za nadaljnjo akcijo.»

Kdo more jamčiti, da ne bi bil že jutri namesto Edena kdo drugi primoran izreči te usodne besede. Recimo — Laval? Ali pa — zakaj ne — Mussolini?...

V diplomaciji ima velik pomen tradicija. In morda tradicija v povojni dobi ni nikjer tako odločilno vplivala kakor prav v sedanjem italijansko-abesinskem sporu. Uspehu ženevske akcije je prav ta tradicija, ki sloni seveda na mnogih detajlnih sporazumih, največja ovira. Nova, solidna mednarodna organizacija pa bo mogoča šele tedaj, kadar se bodo vsi grešniki za vse svoje predvojne in medvojne grehe dodobra spokorili. Nismo tako veliki optimisti, da bi v odvezo vseh teh grehov verovali že ob sedanjem konfliktu..

† Dr. Karel Koderman

Dne 18. oktobra je umrl v Dobrni pri Celju dr. K a r e l K o d e r m a n. Za tem imenom je bila skrita močna osebnost. Njegovo delo ni bilo zaznamovano z njegovim imenom. Videli smo sadove, javnost ni poznala delavca. Dr. Karel Koderman je bil že od dijaških let v Celju, Mariboru in Gradcu, na Dunaju in v Pragi resen, tih pa tem bolj vztrajen delavec v boju proti usodnemu prodiranju nemštva v slovensko zemljo. Maloštevilna, zavedna slovenska inteligenca je imela deseterno težak položaj. Ni bilo najtežje radi nemške številčne in gospodarske premoči, neprimerno težji boj je povzročala nezadostna narodna zavednost ljudstva, njegova malodušnost, mlačnost, ki jo je usodno povečala gospodarska odvisnost od nemškega nasprotnika, katerega je Dunaj favoriziral na škodo Slovencev tako dosledno brezobzirno. Ne najzadnje težkočo je povzročevalo nasprotovanje tabora s konservativnim svetovnim nazorom. Dr. Koderman se je zakopal v narodno-obrambno delo v struji narodno-radikalnega dijaštva, ki je po tržaškem dijaškem shodu (1905) razpredlo podrobno prosvetno delo po vsej slovenski zemlji. Kot odvetniški koncipijent v Celju, Ptuj in v Ljubljani je inicijativno delal v organizaciji narodno-napredne stranke, pri prosvetnih društvih, s posebno vnemo pa v Družbi sv. Cirila in Metoda. Kot odvetnik se je naselil leta 1915 v Mariboru. Po vojni je odločujoče sodeloval v mariborskem narodnem svetu. Vse Kodermanovo življenje izpričuje neizmerni njegov idealizem. Leta 1932 je opustil advokaturu in se je in-

tenzivneje posvetil publicistiki. Na lanski ciril-metodovi skupščini na Vrhniki je še zadnjikrat javno razpravljal o potrebi narodno-obrambena dela v obmejnih pokrajinah. Rajni dr. Karel Koderman je žrtvoval za boljšo usodo svojega naroda svoje najboljše.

Ohianimo mu časten, hvaležen spomin!

Letošnji kongresi.

Pravniški kongres.

Vršil se je 22. do 25. septembra v Beogradu pod predsedstvom ministrskega predsednika dr. J. Milana Stojadinovića. Udeležili so se ga poleg številnih jugoslovanskih pravnikov kakor že lansko leto tudi letos zastopniki bolgarskih, čeških garskimi pravniki, ki so se lanskega kongresa v Zagrebu udeležili v tako manifestantnem številu, so kongresisti letos posebno pogrešali prof. F a d e n h e h t a, ki je bil še vsem udeležencem v živem spominu zaradi svojih iskrenih, prav jugoslovanskih, bratskih bodrilnih besed. To okolnost je izrečno obžaloval predsednik v svojem otvoritvenem govoru in omenil, da je temu vzrok pač samo — gmotna stiska bolgarske inteligence. Že na otvoritveni seji je kongres posebno pozdravil vsako izjavo, ki se je tikala načela sodniške stalnosti, in o njej je razpravljala kongres tudi v svojem glavnem delu.

Določeni odsek je o tem problemu tekom debate ugotovil, da je sodniška stalnost temelj vsake pravne in kulturne države, ter je v svojem predlogu resolucije poudaril, da dandanes sodniki rednih in upravnih sodišč ne uživajo jamstva sodniške neodvisnosti. Zato je treba

to načelo takoj izvajati. Odsek je poudaril tudi važnost ureditve gmotnega položaja sodnikov. Velik del razprav v tem odseku je povzročil predlog, naj se v resolucijo sprejme tudi želja za amnestijo političnih krivcev. Ta predlog je zastopala kompaktna skupina, ki se je pojavila v odseku. Ostali člani so ugovarjali, da je tak predlog ne samo formalno, marveč tudi stvarno neumesten na kongresu pravnikov. Drugi odsek je razmotrival vprašanje o izenačenju prava pogodbenega zavarovanja. V tem odseku so se pojavili poleg povsem strokovnih mnenj tudi interesi zavarovalnic. Vendar je odsek in za njim kongres sprejel resolucijo, da je treba čimprej izenačiti to pravno snov z zakonom o zavarovalni pogodbi in tudi pomorsko zavarovanje, ter z zakonom o nadziranju zavarovalnih zavodov; kongres je posebej poudaril, da je treba pri tem upoštevati poleg podatkov pravne primerjave tudi posebne naše potrebe. Za razpravo o kazenskopравни odgovornosti organov in uradnikov denarnih zavodov ni bilo v odseku, ki se je s tem problemom pečal, velikega zanimanja. Sprejeta resolucija je zahtevala izenačenje prava delniških družb, poleg tega zakon o javnih hranilnicah ter zagrožitev strogih kazni za ponaredbe, utaje, prevare, bankrotstvo in zlorabo zupanja, ki jih zagrešijo organi denarnih zavodov, bodisi napram zavodu ali napram tretjim osebam; kaznuje naj se tudi malomarnost in poizkus. V četrtem odseku se je razpravljalo o pravicah branilcev tekom pripravljalnega postopka. Odsek je ugotovil, da zakonska določila niso dovolj jasna in da zato ne ščitijo dovoljno pravic branilcev; treba jih je zato razširiti in boljše zavarovati. Posebno naj bi se izpremenila določila glede svobod-

nega občevarja branilca z obdolžencem, ki je v zaporu.

Pravniški kongres je kot strokovna pravniška organizacija tekom desetih let svojega obstoja dokazal, da se je pravniški stan trdno zbral okoli tega svojega osrednjega predstavništva. Poleg strokovnega dela je našel v njegovih posvetovanjih in objavah polno upoštevanja vsak aktualen problem naš pravne, pa tudi gospodarske in finančne državne ureditve, ki je dobivala iz resolucij kongresa, za katere je bilo z merodajnih mest obljubljeno, da ne bodo odšle v arhiv, dragocene, ker vedno napredne, širokogrudne in kulturne pobude. S. B.

Profesorski kongres.

Kongres Jugoslovanskega profesorskega društva se je letos prvič vršil v jeseni, v dneh 8. in 9. septembra v Nišu. V vsakem pogledu je bil nadaljevanje lanskega. V ospredju je stal zopet spor med beograjsko sekcijo in glavno upravo. Razburjenost duhov se je tudi tokrat prenesla od občnega zbora beograjske sekcije, ki se je vršil dva dni prej, na kongres v Nišu. Spora tudi letošnji kongres ni razrešil, vendar se je kazala čimdalje jačja struja, ki govori za razcepitev dosedanje beograjske sekcije v dve, ako ne celo v tri samostojne sekcije. Za to pa je potrebna izprememba društvenih pravil. Argumenti govornikov za razcepitev so bili nacionalno-kulturnega, pa tudi osebnostanovskega značaja, češ da sta v sedANJI obsežni sekciji dve vrsti članov: profesorji-gospodje v Beogradu in profesorji-seljaki na deželi. Po ločitvi da bi podeželski profesorji lažje utegnili braniti svoje stanovske interese.

Tudi letošnji kongres je bil v znamenju ostavke dosedanjega pred-

sednika Nedeljka Divca, le da je tokrat prof. Divac resnično vztrajal pri svojem sklepu. Dejanjsko je že prej odložil svojo funkcijo in le iz praktičnih razlogov vodil predsedniške posle še do kongresa. Glavni razlog je bilo nerazpoloženje, na katero je naletel pri prosvetnem ministrstvu, ko je posredoval za bivšega direktorja niške gimnazije Milinkovića, ki je bil o priliki petomajskih volitev premeščen v Belo Crkvo. V zvezi s tem je bil tudi hrupni incident na kongresu samem, ki je nastal radi širjenja nekega pamfleta med kongresisti, kateri je bil naperjen proti Divcu in Milinkoviću. Po obširni tiskani izjavi, ki jo je po kongresu razposlal Milinković, je avtor pamfleta njegov naslednik na niški gimnaziji, bivši katoliški duhovnik Gančević. Divac je utemeljil svojo ostavko tudi z nerazpoloženjem beograjske sekcije proti njemu. Na njegovo mesto je bil izvoljen dose-danji tajnik društva in urednik «Profesorskega glasnika» Rad o j e K n e ž e v i ć iz Beograda. Tako se je praktično rešilo tudi vprašanje, da naj stojijo na čelu profesorske organizacije srednješolski profesorji, in ne profesorji višje pedagoške šole, katerih položaj je docela drugačen od položaja srednješolskih profesorjev.

Ker so bili na lanskem kongresu nekam čudno izpadli sklepi o predlogih glede verske vzgoje na srednjih šolah, je tudi ta problem zopet strašil na kongresu. Tako je profesor Babić iz Siska predlagal, da naj se odpravijo iz šole «verske in druge drangulije», katere ovirajo naravni razvoj pouka, in da naj se omeji verouk samo na nižjo gimnazijo, kakor je to bilo na gimnazijah v predvojni Srbiji. Kot nekako dopolnilo k temu predlogu lahko smatramo tudi predlog, ki ga

je stavil neki slovenski profesor, da naj se namreč pouk filozofije (etike, psihologije, logike in spoznavne teorije) uvede v vse tri najvišje razrede. Do glasovanja o teh predlogih pa ni prišlo.

Sicer pa se je vršila debata okoli raznih stanovskih problemov, ki so tvorili predmet že prejšnjih kongresov in glede katerih je padla tudi marsikatera ostrejša beseda na račun dosedanje uprave, češ da ni znala uveljaviti prav nobene resolucije lanskega kongresa. Tako se je ponovno zahtevalo tudi za profesorje javno ocenjevanje, kajti izmed vseh kategorij državnih uradnikov velja samo za profesorje princip tajnega ocenjevanja. Razpravljalo se je tudi zopet o stari zahtevi, da naj se vrne profesorjem pravica napredovanja do III/2, in o reaktivaciji vseh profesorjev, ki so bili leta 1932. odpuščeni ali upokojeni.

Vse te zahteve profesorjev so obsežene tudi v resolucijah, v katerih zahteva kongres od ministrstva prosvete in ministrstva za trgovino in industrijo, da naj čimprej preskrbita nov zakon o srednjih in strokovnih šolah in nov učni načrt, primeren novemu času in novim potrebam, oboje v sodelovanju s profesorskim društvom. Z novim zakonom naj se bodočim srednješolskim učiteljem omogoči, da se bodo (obvezno) na univerzi učili tudi metodike in praktične pedagogike svojega predmeta.

Glavni upravi se je poverila naloga, naj izdela čimprej načrt za bolezenski fond profesorjev na srednjih in učiteljskih šolah.

Novo izvoljeni predsednik R. Knežević se je zahvalil za izkazano mu zaupanje in je obljubil, da bo nova uprava nadaljevala delo po poti, ki so jo začrtali Milivoje Simić, letos umrli predsednik zagrebske sekcije Pavle Serdar in odstopivši dolgo-

letni predsednik Nedeljko Divac. Divca je kongres v znak hvaležnosti izvolil za častnega člana.

L. — P.

Zdravniški kongres.

Jugoslovansko zdravniško društvo je imelo od 28. septembra do 2. oktobra v Beogradu XVII. redni občni zbor. Kakor prejšnji kongresi tako naj bi bil tudi ta zgostil v svojih referatih in resolucijah sodobne poglede na važna strokovna in medicinska vprašanja, naj bi pokazal stremljenja, ki se javljajo v zdravniškem stanu in na področju medicinske vede. Vsako zborovanje posameznih stanov in strok naj bi skušalo uveljaviti in podkrepiti tisto poslanstvo, ki naj ga posamezne stroke in stanovi vršijo v narodu. Ko je lanski blejski kongres zahteval, naj državna politika posveti posebno pažnjo vási, da se naj kot temelj kulture povzdigne kult družine, ter zahteval intenzivno skrb za matere in otroke, je sigurno verno podal mnenje celokupnega zdravniškega stanu in označil cilje, ki jih mora v narodni državi zasledovati medicinska stroka. Ali je beograjski kongres ostal na isti višini? Ali je v svojih resolucijah podal mnenje, ki bi ga lahko vsi zdravniki podpisali in proglasili za svoje? To je vprašanje, na katero je treba trezno in s premislekom odgovoriti tudi zaradi tega, ker je javnost temu kongresu posvečala več pozornosti nego prejšnjim in ker so se v nekem delu javnosti sklepi zdravniškega kongresa sprejemali s simpatijami, ki niso izhajale iz najčistejših nagibov.

Osrednje vprašanje kongresa je bilo vprašanje umetnega splava. Ta del razprave je zbujal najživahnejše debate, ostre polemike in mestoma razburljive nastope. Drugi tema kongresa, ki naj bi bil

prav tako važen, je bil rak kot socialna bolezen in organizacija socialne borbe proti raku. To vprašanje ne posega tako globoko v narodovo življenje in tudi v medicini sami zanima le ožji krog zdravnikov. Zato je razprava o njem potekla mirno in stvarno. Javnost se zanj ni posebno zanimala, pa tudi strokovni krogi niso sodelovali pri teh razpravah; zaradi nemogočih beograjskih internih zdravniških razmer se je celo poklicano društvo (Jugoslovansko društvo za proučavanje in pobijanje raka) odtegnilo sodelovanju in tudi medicinske fakultete niso pokazale zanimanja. Nekateri referati o specialnih medicinskih vprašanjih so bili odlični. Inozemski gostje (Čehoslovaki in Romuni ter Dunajčani) so podali nekaj vzornih predavanj. Stanovsko delo kongresa se je bavilo z medicinskim poukom, z vprašanjem bolnic in z gospodarskimi vprašanji zdravništva.

Splošne važnosti je razprava o umetnem splavu. Šlo je za vprašanje, ali naj se raztegnejo indikacije za umetni splav preko strogo medicinskih, ki jih priznava že sedanji kazenski zakon, tudi na evgenično in socialno polje. Dočim se je sprejela zahteva, da naj se pod izvestnimi znanstvenimi pogoji in kavtelami dovoli odpraviti plod v prvih mesecih nosečnosti, če je znanstveno utemeljeno prepričanje, da je plod manj vreden ali dedno bolan, skoro brez vsake večje debate in samo z omejitvami, ki ležijo v današnjem stanju vede, se je zahteva po takoimenovani socialni indikaciji obravnavala z veliko vehemenco. Debata je često zapustila meje dostojne akademske razprave in je grozila, da se izprevrže v neke vrste socialne propagande. Ruska revolucija je proglasila načelo, da

smo vsaka žena svoj telesni plod do tretjega meseca nosečnosti odpraviti iz socialnih in ekonomskih razlogov. To načelo, ki je izviralo iz revolucionarne ideologije in je temeljilo v onih težkih gospodarskih razmerah, ki so vladale v Rusiji v prvih letih revolucije, je v Rusiji sami tekom zadnjih let doživelo mnogo izprememb. V vseh drugih evropskih državah so se sicer večkrat že stavili predlogi, naj se prizna socialna indikacija za odpravo telesnega plodu, toda doslej so bili povsod odklonjeni. Glavni njihovi zagovorniki se zbirajo v marksističnih vrstah. Na ruski vzgled so se sklicevali skoro vsi referenti. Med referenti ni bilo nobenega oficelnega zastopnika medicinskih fakultet in nobenega zastopnika večjih bolnišnic, ki imajo v tem pogledu največkušenj. Med referenti je edini dr. Vitković Zlatko, občinski zdravnik iz Orlovca, opozoril na nesprejemljivost socialne indikacije. V debati so se sicer proti splošnemu nazoru uprli nekateri zdravniki (med drugimi dr. Meršol in dr. Zalogar iz Ljubljane, Hristić iz Beograda in drugi), vendar je bila na koncu izglasovana od dr. Sv. Stefanovića redigirana resolucija. Zanj je glasovalo izredno malo število zdravnikov, imela pa je formalno večino. Resolucija se glasi: «Jugoslovansko zdravniško društvo» je pretresalo vprašanje splava z več stališč, ne samo z medicinskega, in misli, da bi bilo treba podpirati siromašne sloje naroda in one, pri katerih še ne obstoji tendenca k splavu, na strošek onih bogatejših in višjih slojev, pri katerih je ta tendenca očita. Pomoč bi morala biti tudi tu socialna, ekonomska, kulturna in državna. Dokler se ne sklene zakon (zahtevan v posebnem delu resolucije) o polni zaščiti družine, materinstva in dece, zahteva

Jugoslovansko zdravniško društvo, upoštevajoč razloge, ki se vsiljujejo po težkem ekonomskem položaju siromašnega prebivalstva, da se revidirajo § 171—174 kazenskega zakona in da se poleg čiste medicinske indikacije priznajo tudi rasiobiološke in duševno-higienske indikacije, in socialno-ekonomski momenti, kjer ti obstojajo; to vse je treba tako legalizirati in regulirati, da bi se splavi izvajali pod optimalnimi strokovnimi pogoji sodobne medicine. Vsi splavi naj se po ugotovljeni indikaciji vršijo v bolnicah in ne v privatnih ordinacijah in njim podobnih institucijah.» Ta tekst je razumela javnost in ga razumem jaz kot zahtevo po zakonitvi socialne indikacije. Če bi bila mogoča drugačna razlaga, bi se bilo predsedstvo skupščine že oglasilo.

Če se na podlagi tega kratkega referata vprašamo, ali bi mogla večina jugoslovanskih zdravnikov dati pristanek na to resolucijo in ji s tem priznati neko višjo veljavnost, bi bil odgovor lahek. Resolucija pa je «faux pas», ki odločno zahteva popravka. Večina jugoslovanskih zdravnikov, zlasti onih, ki gledajo te razmere od blizu, je odločno proti takemu sklepu. Važnejše je zdaj vprašanje, kako je bilo mogoče, da se je taka resolucija sklenila. Zdravniški stan je najobčutljivejši indikator za spremembe, ki se vršijo v človeški družbi. Zdravniki so začutili, kako so socialno-ekonomske razmere začele razkrajati biološke korenine naroda, kakšno nepopravljivo škodo na generacijski, razplojevalni sili naroda povzročajo žalostne prilike, in so bona fide hoteli preprečiti večje zlo — kriminalno in z velikansko smrtnostjo zvezano odpravljanje plodu — z manjšim zlom — z umetnim, od strokovno izvežbane in strokovno nadzorovane zdravniške roke izva-

janim splavom. To je razlaga za nastanek resolucije, ni pa opravičilo za napačno presojanje resničnosti položaja. Zalokar.

Delo kongresa nacionalne omladine

Letošnji majniški omladinski kongres v Ljubljani pomeni za nacionalno akademsko omladino važen mejnik. Dolgo je trajalo, da so se vrste te omladine strnile v enotno organizacijo. To je tudi izrečno poudaril prof. Laza Popović na otvoritvi, ko je rekel, da je suženjstvo dajalo samo od sebe neko nacionalno organizacijo, ki se je v svobodi razšla v raznih miselnostih. Značilno je tudi, da sta obe trajni jugoslovanski omladinski organizaciji, namreč Ferijalni savez in Srednješolska zveza, izšli iz Ljubljane in Celja. Pod tem vidikom je ljubljanski kongres srečen začetek doslej toliko odlaganega dela.

Organizacijski odbor je pravkar izdal spomenico o delu kongresa, v kateri je objavil vse referate. Iz idejnih referatov veje sveža, urejena, zelo aktivistična miselnost. Omladina proglašja jugoslovansko misel za svojo osnovo in najmočnejšo vez; v njej vidi «prirodno, nezadržano zgodovinsko težnjo pod različnimi kulturnimi, političnimi in umetnimi razdvajalnimi vplivi ustvarjenih edinic skupne narodnostne osnove, živeti nerazdružno kulturno in politično». Omladina vrednoti njen razvoj le pod vidikom bodočnosti, saj ne gre zgolj za življenje poedinca. «Dobro predvidevamo razvojne stopnje in nič nas ne presenečajo težkoče in ovire, ki jih bo vrenje zdrave elementarne nacije izločilo, ker le vrednost vseh najboljših ustvarjalnih sil celokupnega našega naroda bo organsko oblikovala in izpreminjala sintetično vsebino jugoslovanske nacionalne skupnosti.

To naše jugoslovanstvo za nas teoretično ni več problem; ono nam je dogma; problem more biti samo v praksi.» Zato ji je država ne samo pravna, ampak «tudi moralna zgradba našega nacionalnega kolektiva».

Značilne so misli omladine o socialnem vprašanju. Ona v njem ne vidi zgolj materialističnega problema; «prvenstveno pažnjo posveča etični višini vsakega poedinca, katerega vzgaja, spoštuječ njegovo individualnost, v koristnega člana družbe. Družba naj mu po svojih interesih in po njegovi sposobnosti določi družabno funkcijo, dá moč in naloži odgovornost. Tak socialni individualizem pozna hierarhijo interesentov, ki odredajo mesto in naloge vsem prirodnim socialnim činiteljem: poedincu, družini in sloju ter jih podreja višjim interesom nacionalne zajednice.»

Poseben poudarek je dala omladina svojim mislim o nalogah univerz v naši državi. One morajo «služiti vsem nacionalnim, kulturnim, socialnim in gospodarskim vprašanjem». «... ne smejo služiti abstraktnostim, nego morajo biti življenjske in imeti več poguma, prevzeti nase v težkih dobah del odgovornosti.» «Težko in nesocialno je, ako se univerza, vrhovna znanstvena ustanova, v mladi, sirovi in primitivni sredini pretvori v fabriko birokracije. Luksus je za narod, če se mu na univerzi vzgajajo zapeti, kabinetni delavci, podpisovači aktov in prejemalci plač. Vzgojni program mora biti na univerzi enakopraven z znanstvenim. Sporedno z vsako disciplino je treba proučevati tudi metode njene praktične uporabnosti v narodnem življenju. Če ni mogoče, da pride ves narod do univerze, menimo, da se mora univerza malo bolj približati narodu... Zato mora univerza kot celota služiti visokim ciljem na-

roda in za njih uresničenje razumno smotrno zastavljati in upo-
rabljati vse svoje proste sile.»

Nacionalna omladina je optimistična. Njen optimizem je vera v moč ideje in dela; ne nekega abstraktnega dela, marveč vsakega, do ročnega, ki naj jo družijo s kmet-
sko in delavsko omladino. Organizira delovne čete, ki naj z delom, s konkretnim dejanjem, v sodelovanju s kmetom in delavcem, oblikuje enotnega narodnega duha bodočih pokolenj.

Pot je prava. Na ljubljanskem kongresu jo je nacionalna omladina zavestno in pogumno nastopila. S.

Omladinski narodnoobrambni tečaj.

Ob svojem 50letnem jubileju je priredila v dneh 4. in 5. septembra Družba sv. Cirila in Metoda v Ljubljani narodnoobrambni tečaj za omladino srednjih šol z vseh zavodov dravske banovine. Tečaj je obsegal 10 predavanj, ki so se nanašala na zgodovino naših obrambnih bojev za našo zemljo, naš jezik in za naše pravice v šoli in v uradu. Udeleženci tečaja so dobili jasno sliko o stanju naših narodnih manjšin ter vpogled v vse one geografske, gospodarske, socialne in kulturne činjenice, ki so odločale v mnogočem o naših uspehih in porazih v preteklosti in danes. Spored je bil sledeč: Historični razvoj naše narodnostne meje (univ. prof. dr. M. Kos), Politično geografski položaj naše narodnostne meje na zapadu in severozapadu (doktor S. Ilešič in F. Baš), Položaj naših rojakov onstran državnih mej v Italiji in v Avstriji (prof. dr. L. Čermelj in F. Uršič), Narodne manjšine z mednarodno pravnega in političnega vidika (dr. B. Vrčon), Manjšinski problem v Jugoslaviji (V. Zor-

man), Tuje aspiracije in imperia-
lizmi (ing. J. Mačkovšek), Pomen in delo Družbe sv. Cirila in Metoda (IUC T. Prekoršek), Mladina in naše nacionalne rane (abs. iur. A. Uršič). Tečaj se je vršil pod vodstvom predsednika CMD ing. Mačkovška in glavnega tajnika ravnatelja M. Grudna. Tečajniki in tečajnice so si ob zaključku ogledali narodnoobrambno razstavo CMD in razstavo Jadranske straže. Nacionalna omladina, ki je potom manjšinskega odseka akad. društva Adrije v Pragi pred 25 leti priredila prvi tak tečaj ter prinesla bogata izkustva v delo CMD, se je letos z veliko ljubeznijo in razumevanjem za idealne cilje oklenila naše šolskoobrambne družbe, kar moremo z zadoščanjem pozdraviti. P.

Posledice ekonomskega propadanja inteligence.

V zadnjih mesecih se je gospodarski položaj našega uradništva zopet znatno poslabšal. Javnost je o tem razpravljala, kolikor je bilo mogoče, jasneje in odločneje pa se je o tem govorilo tam, kamor oficielna javnost nima pristopa. Uradništvo tvori pretežen del naše inteligence, zato ne bo mnogo pretirano, če uradništvo kratkomalo istovetimo z inteligenco sploh. Sodobnih inteligenčnih poklicev je malo in še ta maloštevilna grupa se bori z gospodarskimi težkočami, morda nič manj kakor uradništvo samo. Razprave in debate na advokatskih, inženjskih in zdravniških shodih dovolj jasno pričajo o tem. Čeravno je jadicovanje in tarnanje danes skoro moderno, vendar ne smemo iti preko teh pojavov z lahkomiselnostjo, češ da vendarle ni tako hudo, kakor se govori. Težave so tako velike, da nam tega ni treba posebej ugotavljati. Pač pa se moramo resno

vprašati, kakšne posledice ima in bo imelo stalno gospodarsko nazadovanje inteligenčnih slojev za narod in narodovo bodočnost. Že pred vojno je senator Berenger opozorjal na to, da si lačna inteligenca išče olajšanja v skrajnih smereh. Ustvarja se «intelligenčni proletariat», ki vodi do ciničnega izsmehovanja narodnih idealov, do poniževanja duhovnega dostojanstva. Od gmotnih težav inteligence se redi nepremišljena politika. To je prva, že dolgo znana posledica gospodarskega propadanja inteligence. O priliki zadnje redukcije uradniških plač pa sta se v močnejši sili pokazali dve drugi posledici obubožanja inteligence. Ena izmed teh je naperjena proti narodni kulturi. Sicer ni bilo na javnih shodih proglašeno in ne javnosti objavljeno, vendarle je uradništvo v nekakem tihem soglasju sklenilo, da opusti naročanje časopisov, revij in knjig in da odpove članstvo pri raznih kulturnih, humanitarnih, nacionalnih in socialnih organizacijah. Koliko se bo ta, nikjer objavljeni in nikjer sklenjeni sklep izvajal, danes še ni mogoče presoditi. Lahko pa si mislimo, da se taki sklepi uveljavijo prej nego sklepi, ki jih nalogajo svojemu članstvu katera koli uradna zastopstva. Psihološko je to razumljivo. Če bi bil sklep storjen v pristojnih društvih javno, bi mu bilo lahko ugovarjati, sklicevaje se na nevarnost, da si inteligenčni sloji sami žagajo vejo, na kateri sedijo; opozorili bi na potrebo kulturnega napredka, ter da mora kulturni propad nujno slediti takemu početju inteligence. Sklepu bi upravičeno ugovarjali, da inteligenca sama v svojo skledo pljuje. Toda sklep ni javno sklenjen, je strogo individualen in se v desperatnem razpoloženju utemeljuje s prislovico, da sila kola

lomi. Nastopiti proti takim individualnim argumentom je veliko težje, nego oporekati kolektivnemu sklepu. Na nadaljnjo posledico zmanjševanja uradniških plač je popolnoma primerno opozorila dopisnica «Slovenca». («Slovenec» z dne 9. oktobra.) «Ali je tako življenje (življenje uradnika namreč) toliko gmotno in moralno podprto, da je zasiguran narodu zadosten in zdrav zarod, kakor to po pravici zahtevajo država in Cerkev, politiki, ekonomski in duhovniki? Ali se ne pravi, držati družine na tako nizkem življenjskem staležu, naravnost zatirati številnost narodnega naraščanja?» Če je uradništvo sklenilo, da ne izpolnjuje več svojih kulturnih dolžnosti, je s tem svojim sklepom začelo ogražati kulturno rast naroda, če inteligenca podjilo razmer vztraja, da hoče omejiti število otrok, je s tem začelo krniti biološko rast naroda. Obe ti dve stvari, kultura in biološko razmnoževanje naroda, pa sta pogoja narodnemu obstanku. V biološkem pogledu je sicer inteligenca drugod in deloma tudi pri nas že poprej zanemarjala svoje dolžnosti. Čim večji je bil inteligenčni položaj, tem maloštevilnejša je bila družina. Če se pa v današnjih razmerah pridružijo k prejšnjim nagibom, ki so inteligenco zapeljevali k omejevanju števila otrok, še nagibi, ki izvirajo iz resnične bede in pomanjkanja, in če tem nagibom destruktivna ideologija daje celo videz moralne in socialne upravičenosti, potem bo vzgledu inteligence sledilo še ostalo prebivalstvo, potem se bo tudi med onimi sloji, ki so bili doslej nedotaknjeni, začela pogubna racionalizacija porodov. Inteligenca prednjači v dobrem in — slabem. Njen vzgled bo vabljiv zlasti v zadevah, ki se tičejo družine. Trias — politični cini-

zem, kulturni defetizem in biološka degeneracija naroda — to so plameneča znamenja, ki ne obetajo dobrega. Vprašanje krivde je v vseh takih zadevah, ki jih povprečna modrost politikov ne more razumeti do dna, jako težavno in delikatno. Koliko težje vzroki v splošni ekonomski krizi, je odgovor na to zvezan z odgovorom na vprašanje, odkod ta kriza. Kolikor pa se tiče redukcij uradniških plač, odgovor niti ne bi bil toliko težak kolikor — delikatnen.

Z.

Dr. Lazar Marković, «Jugoslovenska država i hrvatsko pitanje (1914—1929)». Zagreb, Komisiona naklada S. Kugli, 1935.

Politično vrenje je v naši državi postalo tako živahno, da je nujno potrebno pregledati dosedanjo politično pod in se resno zamisliti v bodočnost. Politični lonec je pristavljen k tako vročemu ognju, da bi zadostoval en sam trenotek pozabljenosti ali lahkomiselnosti, pa bi prekipelo. Stvarno in mirno razmišljanje naših političnih problemov je zato dolžnost vseh onih, ki aktivno ali pasivno nosijo soodgovornost. V zadnji številki prvega letnika «Misli in dela» sem obširno poročal o knjigi Nikole Stojanovića «Naša politika». (Tiskarski škrat je v prvem stavku maliciozno spremenil Stojanovića v Stojadinovića, naj mu oba oprostita.) Knjiga Laze Markovića se bistveno razlikuje od Stojanovićeve knjige. Marković se je v glavnem omejil na problem, ki je danes posebno pereč, na problem takoimenovanega «hrvatskega vprašanja». Pri tem se je seveda neizbežno dotaknil tudi drugih problemov naše državne politike, kajti hrvatsko vprašanje se da obravnavati in presojsati le v

zvezi s celokupnim jugoslovanskim vprašanjem. Temu načelu, na katerem sloni *raison d'être* jugoslovanske državne in nacionalne politike, je avtor vseskozi zvest. Markovićeve knjige se dalje razlikuje od Stojanovićeve tudi po različnem stališču, s katerega izhajata pisatelja. Marković je še danes aktiven in vpliven član radikalne stranke, njegova razmišljanja imajo odsev strankarskega gledanja. Spričo današnjega političnega položaja je razumljivo poudarjanje zaslug, ki si jih je pridobila ta stranka za Jugoslavijo. K sreči je ta poudarek omiljen po širokih državnih vidikih in po visoki intelektualni dalekovidnosti avtorja, ki kot vseučiliški profesor in ideolog ne more biti v oblasti strankarskih doktrin. Knjiga je izrazito politična in se le redko dotika kulturnih, socialnih in duhovnih posebnosti, ki so tudi važne za presojo hrvatskega vprašanja.

Knjiga je razdeljena na pet delov, izmed katerih je le prvi spis sedaj, vsi ostali pa so sestavljeni iz avtorjevih spisov, govorov in pisem, ki so bili objavljeni pred l. 1930. Vse skupaj torej tvori zbirko pisateljevih nazorov, zbrano v sistematičen pregled. V tem smislu je sicer na eni strani samo gradivo, toda enotna redakcija je znala to gradivo povezati v enoten pregled našega političnega življenja, gledanega skozi prizmo pisateljeve osebnosti in radikalne stranke. «Moja knjiga» — pravi avtor — «ima v današnjih časih razdraženosti in vzajemnega nezaupanja namen, nuditi Hrvatom v uvaževanje in razmišljanje nekoliko zdravih nazorov in misli Srbov». V tem smislu je knjiga dragocena in zasluži pozornost.

V prvem delu popisuje pisatelj iz svojih osebnih spominov razvoj srb-

ske nacionalne politike v jugoslovanski pravci. Kolikor on ve, je srbska radikalna stranka manifestirala za razširjenje svojega nacionalnega programa in za jugoslovansko politiko v skladu z željami in čuvstvi vsega naroda prvič na seji radikalnega poslanskega kluba dne 12. junija 1913, ko je bilo treba zavzeti stališče napram ruskemu predlogu, naj Srbija pripusti arbitražo ruskega carja v vprašanju razmejitve med Srbijo in Bolgarijo. Na tej seji se je po govoru tedanjega finančnega ministra Lazarja Pačua nenadno razširil nacionalni horizont kraljevine Srbije in oči vseh so se uprle k Jadranu, Vojvodini, Hrvatski, Sloveniji. Ko je avtor prvič obiskal Zagreb leta 1914. z namenom, da spozna, ali avstro-ogrška monarhija pripravljala napad na Srbijo, je prvič slišal pripombo o potrebi posebnega sporazuma med Srbi in Hrvati. Tedaj si je zamislil jugoslovansko državo, ki naj bi jo poznejši rodovi ustvarili, tedanja generacija pa naj bi že kazala pot, da se doseže ta veliki nacionalni ideal. V razgovorih s Franjem Supilom v Nišu (1915) in pozneje v Ženevi (1916) je spoznal, da sam še ni razmišljal o tem, kako naj bi se nova država notranje uredila. Supilo mu je že tačas poudarjal, da naj se nova država uredi na federalistični bazi. Tudi med emigranti v Ženevi se je živahno razpravljalo vprašanje o notranji ureditvi in že tačas so se energično stavile zahteve, da je treba varovati hrvatsko in slovensko narodno individualnost. Emigracija v Švici je mnogo pripomogla s svojo propagando k ujedineju in osvoboditvi Jugoslovanov, je pa tudi naredila največ nasprotij v notranjih naših odnošajih. Poglavlje o srbski vladi in o Jugoslovanskem odboru končuje pisatelj s konstatacijo, da

nobena osebnost iz Jugoslovanskega odbora ni imela nobene vloge v političnem in narodnem življenju nove države. Zaradi tega se strinja s Pašičevim nazorom, da je Jugoslovanski odbor, ki da je bil samo propagandističnega značaja, predaleč zašel s svojimi pretenzijami. Državniki iz Srbije so imeli poleg tega, da so bili uradni predstavniki vojskujoče se države, tudi narodne mase ostale hladne napram voditeljem iz emigracije. To da je prirodno in upravičeno, ker narod ne ljubi emigrantov.

Nadaljnji deli knjige obravnavajo sledeče dobe: 1918—1920: Stvaranje jugoslovanske države i pripremanje Ustava; 1920—1921: Borba za Ustav; 1923—1925: Rad na srpsko-hrvatskom sporazumu; 1926—1928: Srpsko-hrvatski nesporazum. Tu so nanizani članki o vseh problemih, ki so bili predmet političnih borb do 6. januarja 1929. O avtorjevih nazorih bi mogli kritično soditi tisti, ki so tedaj aktivno sodelovali v politiki in so imeli prilike videti globlje za kulise, ali pa oni, ki bi znanstveno proučevali to dobo. Za prve obstoji nevarnost, da v njih oživijo politične strasti polpretekle dobe in jim vzamejo možnost objektivne presoje, za druge pa še ni napačil čas, ker so vsi ti problemi znova splavali na površje in se oddaljili iz perspektive, iz katere bi jih moral gledati zgodovinar. Vestno in verno podati glavne misli in smeri knjige je nemogoče v kratkem referatu, saj sam avtor pravi, da bi moral sestaviti dolg izvleček, kdor bi hotel povedati, kaj je v knjigi. Naj zadostuje, da iz knjige točneje podam samo tiste odstavke, ki pripovedujejo, kako si je avtor zamišljal sporazum s Hrvati v decembru 1928.

: Za sporazum s Hrvati je v prvi vrsti poklicana radikalna stranka kot predstavnica večine srbskega naroda. Radikalna stranka je pripravljena, da omogoči trajno sodelovanje Hrvatov v vladi in v upravi. Glavno je, da radikalna stranka popolnoma zavaruje Hrvatom ravnopravnost, deleč upravo s hrvatsko seljaško stranko. Po primeru blejskega pakta, ki daje Slovencem faktično pravo avtonomijo, so radikali voljni skleniti podoben zagrebški pakt s hrvatsko seljaško stranko, po katerem bi bila Hrvatom zasigurana izključna nadoblast v čisto hrvatskih krajih. Za radikalno stranko so v naprej sprejemljivi vsi predlogi, ki gredo za tem, da se uprava reši strankarsko-političnih vplivov in uredi uradniški kader samo na podlagi službe. Radikali pristajajo na razširjenje obstoječih samouprav v tem smislu, da se samoupravam izroči večji delokrog in kompetenca, da se samouprave zavarujejo pred vmešavanjem državne oblasti, izvzemši primere, v katerih so tangirani državni interesi. So tudi za to, da se samoupravam dajo večja finančna sredstva in celo del državnih dohodkov. Kar se tiče velikosti oblasti, so radikali tudi za povečanje teritorija pod nekaterimi pogoji. V tem oziru so tudi za eventualno spremembo ustave. Glede drugih ustavnih določil je radikalna stranka voljna razpravljati o eventualnih spremembah, kjerkoli bi se izkazalo, da je kaka ustavna določba ovira ravnopravnosti med Srbi in Hrvati ali napredku celokupnega naroda, oziroma posameznih delov naroda. Radikalna stranka nikakor ne more sprejeti razdelitve države na več državic. Država je ena, nedeljiva celota. Vsako hrvatsko zahtevo, ki naj bi zadovoljila posebne potrebe hrvatskega naroda, hočejo radikali

izpolniti, ker vedo, da se takim zahtevam lahko zadosi brez cepljenja državnega edinstva in brez delitve na srbsko in hrvatsko državo. Samoupravna aktivnost ne sme objeti notranje državne uprave in ne slabiti enotnost politične volje v kraljevini. Pristaja na revizijo državnih bremen in stroškov. Prepričani, da so Vojvodina, Srbija in Južna Srbija najbogatejši deli države, so radikali mnenja, da pravi deli prinašajo največje žrtve za siromašne predele, ki se nahajajo v glavnem v prečanskih krajih, kakor v Bosni, Hercegovini, Dalmaciji, Črni gori in v nekaterih delih Hrvatske. V centralno upravo naj pride sorazmerno število Hrvatov in sploh prečanov, kjerkoli je to mogoče. Isto velja glede diplomatskih zastopstev v inozemstvu. V vojski naj se postopoma izravna razmerje med Hrvati, Srbi in Slovenci na višjih oficirskih mestih. Zaenkrat je to zaradi pomanjkanja primernih osebnosti nemogoče. Izjava hrvatskih zastopnikov, da priznavajo samo kralja, ne odgovarja stvarnosti, ker ni mogoče negirati obstoja srbskega naroda in obstoja Slovencev. Zato je treba dogovora tudi z narodom, odnosno z njegovimi predstavniki. Kralj ostane vrhovni arbiter nad Srbi, Hrvati in Slovenci. Kralj bi lahko posredoval in omogočil razgovore. Če bi Hrvati sprejeli predloženo bazo, bi radikali predlagali kralju, da krona pokliče predsednika hrvatske seljaške stranke na razgovor za sporazum. Če sam predsednik hrvatske seljaške stranke ne more prositi za avdijenco pri kralju, naj omogoči ta drugemu, da izposluje pri kroni poziv k avdijenci. Hrvatska seljaška stranka naj se ne meša v interne zadeve radikalne stranke, naj se začne razgovarjati s takim radikalnim prvakom, ki ima zau-

panje krone. Obstoječa skupščina ne more biti ovira. Lahko se razpusti, nova skupščina naj ne bi bila ustavotvorna, da se v narodu pripravi teren za eventualne ustavne spremembe.

V zadnjem poglavju petega dela razpravlja avtor o srbsko-hrvatskih težavah in o 6. januarju 1929. Članek je bil objavljen v *Bibliothèque Universelle et Revue de Genève* 1929, Genève et Lausanne. Danes je ta članek morda bolj aktualen, nego je bil tedaj. V zaključku se glasi: «Radikalna stranka brez demokratov, četudi podpirana od Slovencev in Muslimanov iz Bosne in Hercegovine, ni imela večine v parlamentu. Prišli smo v položaj brez izhoda. In tedaj se je kralj Aleksander odločil, da stvari neparlamentarno vlado in da proglasi diktaturo z izjavo, da stori to zato, da bi se osigural redni potek državnih poslov, da se ponovno vzpostavi mir v vznemirjenem prebivalstvu in da se ponovno odpre pot demokraciji v jasnejši atmosferi in primernejši za stvarne potrebe Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki tvorijo eno jugoslovensko nacijo.»

(Dr. Marković Lazar je bil rojen dne 21. septembra 1878 v Beogradu. Ginnazijo je končal v Beogradu, pravo je studiral na beograjski in berlinski univerzi. Od 1910 do 1914 je bil stalni docent prava, potem do leta 1920 izredni profesor prava na beograjski univerzi. V letih 1920—1921 je bil minister za ustavotvorno skupščino, v letu 1922 do 1923 minister pravde. Publicistično in žurnalistično se je udeleževal kot urednik «Dela» v letu 1911—1915. V Ženevi je bil direktor in urednik revije «La Serbie» (1916 do 1919). Od leta 1919 naprej je bil direktor in urednik glasila tedanje radikalne stranke «Samouprave».

Njegovo politično delo se da v glavnih potezah razbrati iz gornje knjige.) Z.

Češkoslovaški parlament in intelektualci.

Novoizvoljeni češkoslovaški parlament je zanimiv po poklicih, iz katerih so izšli novi poslanci. Med poslanci je 22 % privatnih uradnikov, 10 % novinarjev in pisateljev, 6 % državnih nameščencev, 12 % učiteljev, profesorjev univerzitetnih in srednješolskih, skupno torej 18 % državnih uradnikov. Advokatov in notarjev je skoro 6 %, zdravnika sta 2. Če računamo privatne in državne uradnike z učitelji in profesorji ter advokate, notarje in zdravnike kot skupino intelektualcev, ima češkoslovaški parlament nad polovico poslancev iz vrst intelektualcev. V parlamentu je dalje 10 % obrtnikov in trgovcev, 17 % hišnih posestnikov in poljedelcev, nad 8 % delavcev, 5 % veleposestnikov, 2 % duhovnikov, en zasebnik in en industrijalec.

Knjižno poročilo.

O ven Anton: Dr. Francè Prešeren. «Krst pri Savici», Belokranjska knjižnica, 1. zv., 1955, mala 8°, 64 strani. — To je prva podrobnejša študija o zasnovi, izdelavi in nastanku ter o vsebinski in idejni razlagi Prešernovega «Krst».

Slovenski pravopis, po pravopisnih in pravorečnih načelih, ki jih je odobrila pravopisna komisija Znanstvenega društva v Ljubljani, priredila A. Breznik in F. Ramovš. Izdalo in založilo «Znanstveno društvo», Ljubljana, 1955, osmerka v žepni obliki, 300 strani.

Ocene prihodnjič.

Misel. V neki pravkar izišli knjigi čitamo to-le aktualno misel: «Vsako nekorektno dejanje, ki potvarja resnico, ima posledice, ki jim tudi največja spretnost ni kos: vsaka sleparija, vsaka goljufija, vsaka nečednost, nepoštenost. Razumen človek ve, da je polom neizbežen, zato je rajši korekten.»

Qui bene distinguit, bene docet. «Naša slovenska ljudska stranka, ki ji navzlic vsemu terorju ni bilo mogoče izpodkopati tal v duševnosti našega naroda, se je zdaj kot sestaven del enotne jugoslovanske demokratične fronte, ki se mora še izpopolniti z vsemi zdravimi silami hrvatskega naroda, lotila obnove slovenskega političnega in gospodarskega življenja ter okrepitve naših moralnih sil na podlagi jugoslovanske ljudske misli, ki naj postane vodilo in gibalo vsega našega državnega življenja v tistem duhu, ki je od davnih vekov navdihoval vse zunanje in notranje borbe Jugoslovancev za narodovo svobodo, enakopravnost in socialno pravičnost.» («Slovenec», dne 18. oktobra 1935.) Kakor je videti, tudi Goethejeva beseda «da se o pravem času nudijo besede, kjer manjka pojmov» ni veljavna tedaj, kadar je pisec razklan v svoji notranjosti od vrha do tal.

Iz sodobne slovenske lirike:

O noč,
Bezeg diši. Noč
je lazanov rep.
Mrzla voda ziblje
zvezde.

(«Dom in svet» 7—8 1935.)

Ultra posse... Mussolini je na dan zayzetja Aduie izjavil v razgovoru z g. Sauerweinom, da je z Društvom narodov tako, kakor z lepo deklico: Nobeden izmed njiju pri najboljši volji ne more tega dati, česar nima. Vendar vse kaže, da Društvo narodov ni edina lepa deklica te vrste v Evropi.

Dve nalogi narodnoobrambnega dela? V nekem verskem tedniku smo čitali: «Slovenski teritorij se je po zadnji vojski pričel krčiti od Soče in od Drave. Na zemljo, ki jo ima v posesti naš ubogi milijon, pa so pred nedavnim pričeli pljuškati valovi narodnostnega (!?) gibanja sosednjega naroda. V najvišji meri čuti to obmejni pas slovenske zemlje ob Kolpi, Bela krajina.»

Kaj je umetnost? Po mnenju ljubljanskega gledališkega lista je temeljni element vse umetnosti — igračkanje. Na drugem mestu pa vzame stvar bolj resno in piše: «Danes je le preveč jasno, da umetnost nikdar ni bila in tudi ni mogla biti sama sebi namen — saj hkratu z opešanjem starega razreda, svojega nekdanjega odjemalca, tragično izgublja svojo moč ter se hkratu s kulturno rastjo delovnega ljudstva spet hitreje razvija. Kakor vera, je tudi umetnost služila v meščanski družbi določenim razrednim svrham; kakor v veri, so bili tudi v umetnosti odpadniki, ki so se zaman skušali iztrgati iz suženjstva razrednega nasilja, pa so svojo slepo vero v neomejane resnice malomeščanstva plačali s tem, da so jih pričeli napadati mučni dvomi o neomejeni stvariteljski moči zgodovinskega človeka in o njegovi nesporni upravičenosti do razdiranja in ustvarjanja.»

Ali je morda ta «aktualni» citat po Gorkem (odkod?) kulturni program našega narodnega gledališča ali pa nam morda g. urednik pojasni, da leži poanta samo v besedah o napadih mučnih dvomov o neomejeni stvariteljski moči zgodovinskega človeka in o njegovi nesporni upravičenosti do razdiranja.

Svojevrstni pojavi. Isti Gledališki list smatra za potrebno priobčiti svojemu občinstvu Gorkega nazor, da «se mora sodobni dramatik ukvarjati s človekom, ki je skozi stoletja rasel pod pogoji razredne borbe, ki je globoko okužen z biološkim individualizmom, ki je spleh skrajno pisun, zamotan zelo in profisloven pojav.»

Še nazori naše dramske umetnosti. V Gledališkem listu Narodnega gledališča v Ljubljani čitamo, citirano brez navedbe vira po Gorkem, še to-le: «Živimo v vzdušju, kjer nas mnogi zelo sovražijo; naučiti se moramo sovraštva tudi mi — in oderska umetnost nam mora pri tem pomagati. Okrog nas in med nami žvižga ogorčeno malomeščanstvo. S tem, da odkriva gledalcu najogabnejše strani malomeščanstva, mu mora gledališče zbuditi do njih prezir in stud.»

Da bomo pravični: prvi stavek je tiskan celo debelo. Take objave nam pojasnjujejo marsikatero posebnost v našem novejšem dramskem repertoarju; samo nekaj manjka: žvižgajoča malomeščanska publika. Ona menda v svojem «zoološkem individualizmu» (besede istega Gledališkega lista) menda res ničesar ne vidi!

Kristus Rimljan. O priliki štirinajste obletnice fašističnega pohoda na Rim je imel kardinal Schuster v milanski stolnici na zbrane miličnike in fašistične veljake nagovor, v katerem jih je pozval k «sodelovanju z Bogom v tej nacionalni in katoliški dobrotni akciji, posebno v tem trenutku, ko nosi italijanska zastava na abesinskem vojnem polju triumfalno Kristusov križ, lomi verige sužnjev, zravnava pot misijonarjev evangelija... To da je večna misija katoliške Italije in misija Dantejevega Rima, v katerem je Kristus Rimljan».

Predlog. Ko tožimo o slabem zanimanju za naše gledališče, bi bilo morda še poskusiti s propagandnim letakom, ki bi «ogorčenemu», «okuženemu» in «ogabnemu malomeščanstvu ljubljanskemu s prepotrebniim ponatisom gorenjih citatov vendarle zbudil — če že ne zanimanje za dramsko umetnost, pa vsaj pozornost na take «skrajno pisane in zelo zamotane pojave».

Marxist o Slovencih. Engels, katerega prevode dobivamo po nepotrebnem dan za dnem, je pisal Bernsteinu to-le: «Vprašate me, če nimam res nobenih simpatij za male slovanske narode in narodnostne manjšine, ki so se ohranile od časov, ko so se zajedli v slovanstvo trije klini: nemški, madžarski in turški? Da vam naravnost povem, imam res malo simpatij zanje... Na češki vzklik: «Ali ni nikogar na svetu, ki bi dal Slovanom pravico?» je prišel odgovor iz Petrograda; od takrat je češki pokret obrnjen tja. Drugi delajo isto — Srbi, Bolgari, Slovenci in gališki Rusi. Za njihove zahteve se ne moremo zavzeti. Samo če bi opustili panslavizem, bi jim mogli dovoliti svobodo; vendar sem prepričan, da bi že šest mesecev svobode bilo dovolj za večino avstroogrskih Slovanov, da zopet prosijo za sprejem v podložništvo...» S tem citatom (po «Javnosti») dopolnjujemo Engelsove prevode.

Listnica uredništva: G. Č., Vaš članek o 15letnici Rapalla bomo objavili morda kesneje.

G. B., isto velja za Vaš članek o Češkoslovaški in Rusiji.